

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka

**Konkurence variant *oni musí* a *oni musejí*
v dialogických textech internetové televize DVTV
Competition of Varieties *oni musí* and *oni musejí*
in dialogic texts on the Internet Television DVTV**

Kristina Maříková

Vedoucí práce: PhDr. Pavel Sojka, Ph.D.
Studijní program: Specializace v pedagogice
Studijní obor: B ČJ – NJ

2019

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Konkurence variant oni musí a oni musejí v dialogických textech internetové televize DVTV pod vedením vedoucího práce vypracovala samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 15. 4. 2019

.....
Kristina Maříková

Ráda bych poděkovala vedoucímu práce PhDr. Pavlu Sojkovi, Ph.D. za odborné vedení, cenné rady, trpělivost a podporu, kterou mi v průběhu zpracování bakalářské práce věnoval.

Datum: 15. 4. 2019

.....
Kristina Maříková

ABSTRAKT

Tato práce se zabývá konkurencí variant *(oni) musí/musejí* v internetové online televizi DVTV. Cílem bakalářské práce bylo sestavit co nejaktuálnější vzorek obsahující varianty nalezené v pořadu DVTV a zjistit, v jakém poměru hosté varianty užívají a zda jedna z variant převládá. Během analýzy vzorku jsme hledali faktory (sociální a lingvistické), které by popřípadě mohly mít vliv na výběr jednoho z tvarů. Data nalezená v mluvených projevech jsme porovnali se vzorkem získaným ze serveru iDNES.cz. Tím jsme chtěli nalézt rozdíly v užívání variant v mluvených a psaných textech, a popřípadě zjistit, proč se někde jeden z tvarů používá o něco více. Zkoumaný materiál obsahuje 95 videí DVTV z posledních tří let a 60 psaných textů z podzimního období 2017. Celkově se ukázalo, že varianta *musejí* se více užívá v mluvené publicistice než v psané. Chtěli jsme také objasnit, jak sloveso *muset* procházelo v historii slovesnými třídami, proč se tak dělo, a ke kterým konjugačním typům se řadilo. Při zkoumání současného stavu jsme použili především výzkum Jana Chromého a korpusová data. Na základě našich výsledků jsme chtěli přispět k odpovědi na otázku, zda by se mohlo mluvit už pouze o infinitivu *muset* s dubletou *-í* a *-ejí* ve 3. os. pl. ind. prez. akt.

KLÍČOVÁ SLOVA

morfologická variantnost; spisovná čeština; slovesa se zdvojeným paradigmatickým; internetová televize; mluvená a psaná publicistika

ABSTRACT

This work deals with the variant competition (they) have to – *musí/musejí* on the online DVTV television. The aim of the bachelor thesis was to compile the most up-to-date sample containing variants found in the DVTV program and to find out in what proportion the guests use the variants and whether one of the variants prevails. During the analysis of the sample, we looked for factors (social and linguistic) that could possibly influence the choice of one of the forms. We compared the data found in the spoken language with the sample that we got from the iDNES.cz server. In this way we wanted to find differences in the use of variants in spoken and written texts, and perhaps to find out why one of the forms was used somewhat more often. The material in question contains 95 DVTV videos from the last three years and 60 written texts from the autumn of 2017. Overall, the variant *musejí* is used more often in spoken journalism than in the written one. We also wanted to clarify how the verb have to – *muset* - went through the verbal classes in history, why it happened, and into which conjugation types it used to be classified. When investigating the current state, we used mainly Jan Chromý's research and corpus data.

Based on our results, we wanted to contribute to the answer of the question whether only the infinitive should be discussed with the doublet *-í* and *-ejí* in the third pers. pl. ind. pres. act.

KEYWORDS

morphological variation; standard Czech; double paradigm verbs; internet television; spoken and written journalism

Obsah

1	ÚVOD.....	8
2	HISTORIE	10
2.1	Vznik slovesa musiti.....	12
2.2	Sloveso se zdvojeným paradigmatickým muset/musit	14
2.2.1	Konkurence variant v minulosti.....	14
2.2.2	První pokusy o regulaci variant musiti/museti	18
2.2.3	Český purismus (2. pol. 19. stol.).....	18
2.3	Historický vývoj slovesných tříd	19
2.3.1	Historické dělení sloves do tříd	20
2.3.2	Přechody sloves mezi III., IV., V. třídou a jejich příčiny.....	20
2.3.3	Vývoj 3. os. pl. ind. prez. akt.....	23
2.3.4	Konjugační typ sázet.....	24
3	DNEŠNÍ SYSTÉM SLOVESNÝCH TŘÍD	25
3.1	IV. třída slovesná	25
3.1.1	Kolísání mezi konjugačními typy IV. třídy slovesné	25
3.1.2	Meziparadigmatické kolísání u sloves muset/musit	26
3.1.3	Konkurence variant v současnosti (v materiálu ČNK).....	28
4	SHRNUTÍ (teoretická část)	31
5	KONKURENCE VARIANT ONI MUSÍ A ONI MUSEJÍ V MLUVENÉ A PSANÉ PUBLICISTICE	32
5.1	Úvod.....	32
5.2	Typologie hostů	33
5.3	Charakteristika internetové televize DVTV	34
5.4	Charakteristika internetového portálu iDNES	35
5.5	Metodologie získání vzorku z DVTV a iDNES	36

5.6	Vzorek z DVTV	37
5.6.1	Kategorie hostů DVTV a jejich užívání muset ve 3. os. pl.	38
5.6.2	Moderátoři DVTV a jejich užívání tvarových variant ve 3. os. pl.	40
5.6.3	Interpretace dat z DVTV.....	41
5.6.4	Zvláštnosti v objevených variantách - mísení variant	41
5.6.5	Zvláštnosti v objevených variantách - „musej“	42
5.6.6	Kritérium pohlaví.....	43
5.6.7	Kritérium věku	44
5.6.8	Kritérium povolání.....	44
5.6.9	Kritérium vzdělání	45
5.6.10	Kritérium místa narození, bydliště.....	46
5.6.11	Kritérium slovosledu a druhu podmětu	47
5.7	Vzorek z iDNES	53
5.7.1	Interpretace dat z iDNES	54
5.8	Varianta musejí - prototyp mluvčího a případná podoba věty.....	58
5.9	Srovnání variant musí a musejí v mluvené a psané publicistice.....	58
6	ZÁVĚR	60
7	SEZNAM POUŽITÝCH INFORMAČNÍCH ZDROJŮ	62
8	SEZNAM PŘÍLOH.....	65

1 ÚVOD

„Stará bolest našeho spisovného jazyka je sloveso *musiti*“ (Zubatý, 1922, s. 1). To píše ve svém článku Josef Zubatý, český indolog, překladatel indické literatury, etymolog a bohemista. Je to tvrzení naprosto pravdivé, neboť sloveso *muset* „urazilo“ velice dlouhou a složitou cestu a vyvíjelo se napříč historií do podoby, v jaké ho známe dnes. Avšak nachází se zde možná otázka, jestli je to bolest pro uživatele jazyka nebo spíše pro bohemisty, kteří se tímto slovesem, jeho vývojem a způsobem užívání zabývali. Běžní uživatelé českého jazyka si problematičnost tohoto slovesa (či dokonce „bolest“) nejspíše neuvědomovali ani neuvědomují.

Muset/musit spolu s některými dalšími slovesy představují tzv. slovesa se zdvojeným paradigmatickým, jež kolísají mezi typy *prosí* a *sází*. Jan Chromý používá termín „zdvojená slovesa“. Tato slovesa mají dvě paralelní řady tvarů, ale významově se od sebe nijak neliší (MČ 2, 1986, s. 485). Nabízí se ale otázka, zda se jedná stále o slovesa kolísající mezi vzory *prosí* a *sází*, či zda už by se mohlo sloveso *muset* řadit pouze ke vzoru *sázet* a infinitiv *musit* by byl pouze příznakový, nebo ho řadit jako sloveso kolísající mezi vzory *trpí* a *sází*. Toto chápání je velice nejednotné a v mnoha publikacích, jak se později ukáže, se mohou názory lišit.

Ve své práci navazuji na nejnovější výzkum Chromého z roku 2013, ve kterém se konkurencí těchto variant podrobně zabývá. Chromý se však zaměřuje na celé paradigma, zatímco v této práci je nejzásadnější tvar 3. osoby plurálu indikativu přítomného času aktiva (dále jen 3. os. pl.). Výsledky výzkumu Chromého využijeme na konci práce jako srovnávací materiál ke komparaci s našimi vlastními výsledky.

Jedním z úkolů této bakalářské práce je ověřit, zda se jedná opravdu o sloveso se zdvojeným paradigmatickým, či zda dospějeme spíše k závěru jako Chromý.

Tato bakalářská práce se skládá z teoretické a praktické části. V prvních kapitolách teoretické části se věnujeme historickému vývoji sloves *musit* a *muset* – jak vznikla, dle jakých vzorů a slovesných tříd se časovala. Zkoumáme prolínání infinitivů *musit/muset* a jejich tvarů ve 3. os. pl. v historii a kdo se tyto varianty pokusil ustálit. Zabýváme se zde kompletním vývojem těchto sloves, především konjugačním paradigmatickým, ale i variantami v infinitivu

V druhé polovině práce se zaměříme výhradně na tvary 3. os. pl. Konkurenci variant *oni musí/oni musejí* sledujeme v dialogických textech internetové online televize DVTV. Na základě poslechu vybraných pořadů a zaznamenávání tvarů *oni musí/oni musejí* hodláme zjistit, která varianta je v těchto interview zastoupena častěji. Také se prostřednictvím tohoto průzkumu pokusíme objasnit, zdali například v rozhovorech hraje roli pohlaví, věk, povolání, sociální prostředí a další aspekty jako například slovosled ve větě.

Aby byl výzkum co nejaktuálnější, použijeme pořady vysílané od roku 2016, ale největší část tvoří vzorky z odvysílaných pořadů v roce 2017 a 2018. Tyto mluvené projevy srovnáme s projevy psanými. Zvolili jsme server iDNES.cz, kde budeme v článcích, přesněji v rubrice zpráv, vyhledávat tytéž tvary jako v DVTV, a získaný vzorek použijeme ke vzájemnému srovnání. Tímto porovnáním také chceme zjistit možný rozdíl v užívání variant v mluvené a psané publicistice.

Stěžejní část práce je interpretace získaných dat, nikoliv data samotná. Na základě těchto dat zjistíme, která forma je používanější a z jakého důvodu, jaké faktory by mohly ovlivňovat volbu konkrétní varianty a jak se konkurence mezi oběma variantami projevuje v dnešní publicistice.

Za hlavní cíle této bakalářské práce si tedy pokládáme podrobný popis slovesa *muset* a jeho historický vývoj a dále prezentaci výsledků analýzy interview DVTV z hlediska frekvence variant ve 3. os. pl. *musí/musejí*.

2 HISTORIE

Jazyk jako historický jev se nevyvíjí velikou rychlostí ani velkými skoky, ale neustálými, plynulými, často velmi pomalými změnami. Je proto vhodné věnovat pozornost časové posloupnosti jevů. Systém formální morfologie je ovlivněn jak jazykovými, tak i nejazykovými faktory. „Také dnešní stav časování slovesa je výsledkem dlouhého a složitého vývoje. I když byl vývoj časování ve svém celku klidnější než vývoj skloňování, přece jen došlo i v něm k četným a často pronikavým změnám. Většina těchto změn náleží ovšem do doby staré.“ (Dokulil, in Daneš a kol., 1960, s. 192)

Český jazyk je jazyk indoevropský a má své základy v praslovanštině. Také staroslověnština (první spisovný slovanský jazyk) češtinu silně ovlivnila. Je tedy nutné se krátce zahledět i do dávné minulosti, abychom plně pochopili celkový vývoj slovesa *muset* a jeho tvarů 3. os. pl., jejichž zkoumání je pro naši práci stěžejní.

Je důležité si uvědomit, že historické tvaroslovné podoby se často odrážejí i v současné češtině. Je tedy třeba si tyto historické souvislosti uvědomovat. S ohledem na tyto souvislosti se zaměříme i na to, který tvar je historicky starší a v jaké míře, či v jakých situacích byl tvarem novějším nahrazen. Zabýváme se tím, jak a proč sloveso *muset* vzniklo. Před jeho vznikem se význam nutnosti, kterou dnes sloveso *muset* nese, vyjadřovalo jiným způsobem. Dále zkoumáme, jak sloveso procházelo slovesnými třídami, dokud se nestalo součástí dnešní IV. přítomné třídy, a jaké příčiny k těmto přesunům vedly. Hlavní historické změny, jež s tímto slovesem a slovesnými třídami souvisí, se odehrávaly především v 10. století a dále pak ve 14.–15. století. V tomto období došlo například ke splynutí vzoru *uměti*, podle něhož se dříve časovalo sloveso *museti/mušeti*, se vzorem *sázeti* a vytvořila se tak pračeská V. třída slovesná. Později se díky monoftongizaci vzor *sázeti* přeřadil k IV. třídě ke vzorům *prosit* a *trpět* (Lamprecht, Šlosar, Bauer, 1986, s. 203). Historickému vývoji češtiny a jejích slovesných tříd se samozřejmě již věnovalo mnoho bohemistů a lingvistů, proto z jejich publikací čerpáme. Jedná se především o 3. díl Gebauerovy *Historické mluvnice jazyka českého* (dále jen HMJČ) věnovaný časování. Další klíčová publikace, ze které vycházíme, je *Historická mluvnice Arnošta Lamprechta, Dušana Šlosara a Jaroslava Bauera*.

Ve 3. os. pl. existují dvě varianty: *oni musí¹* a *oni musejí²*. Jedná se o variantní pár, lze tedy jeden tvar považovat za historicky starší (*oni musí, musit*) a druhý za vývojově mladší (*oni musejí, muset*). Jak uvádí František Cuřín v publikaci *Vývoj českého jazyka a dialektologie*, v jednom vývojovém období existují prvky staré, z nichž některé již ustupují nebo dokonce odumírají, a prvky nové, jež teprve nastupují a pomalu se vyvíjí (Cuřín, 1964, s. 3). Je nutno si uvědomit, že infinitiv *musit* se úplně neztratil, stále je v některých současných publikacích uváděn. Není to tedy tvar, jenž úplně zanikl.

U tvarů *musí/musejí* (*prosí, sází/sázejí*) začalo docházet díky dlouhodobému užívání obou variant k jejich postupnému prolínání a vyrovnávání. Toto postupné vyrovnávání rozdílů uvnitř časovacích typů bylo průvodním jevem hláskového vývoje.

Ve *Vývoji spisovné češtiny* se můžeme dočíst, že J. Dobrovský v tvarosloví v 3. os. pl. určuje přesné rozvržení *-í* a *-ejí*. Avšak i po tomto určení se varianty stále používaly velice smíšeně (Cuřín, 1985, s. 79). Ve 2. polovině 19. století Jan Gebauer potvrdil rozdělení podle Dobrovského. Varianty s *-í* a *-ejí* se v té době začaly u uživatelů jazyka i trochu stabilizovat.

Dnes jsou ale varianty *-í/-ejí* významově i stylově rovnocenné. Nemůžeme říct, že i funkčně, neboť *-í* v našem případě způsobuje homonymii. Internetová jazyková příručka nám uvádí: „Koncovky *-ejí* a *-í* jsou stylově rovnocenné: *otálejí/otálí, chybějí/chybí, kácejí/káci, rozumějí/rozumí, odnášejí/odnáší, splácejí/spláci, kymácejí/kymáci, ztrácejí/ztráci*. Kvůli jednoznačnému porozumění je v některých případech vhodnější užít širší tvar s koncovkou *-ejí*, např. *kolo pohání řemeny – kolo pohánějí řemeny*“ (Internetová jazyková příručka. ©2008-2019. [online]. Dostupné z: <http://prirucka.ujc.cas.cz/?slovo=muset#bref2>). Zde na příkladu jasně vidíme, že pokud se rozhodneme pro variantu *musí*, nemůžeme vědět s jistotou, zda je poháněno kolo, nebo jsou poháněny řemeny. To samé se dočteme v rozšířeném vydání *Čeština – Řeč a jazyk*: „Delší tvar v 3. os. mn. č. u sloves vz. *sázet* a kolísajících umožňuje odlišit tvar plurálu od singuláru, proto je komunikačně výhodný.“ (Čechová, 2011, s. 257)

¹Z původního slovesa *musiti*, časování podle IV. třídy, od konjugačního typu *prostiti, prosie* (dnes *prosí*)

²Od slovesa *museti*, od původního pračeského časování podle III. třídy, vzoru *uměti, umějí* (dnes již zaniklý konjugační typ, který splynul se *sázeti*)

Do roku 1993 byla u vzoru *sází* – kromě několika desítek sloves, která měla dubletu *-ejí/-í* – kodifikována ve 3. os. pl. pouze varianta s kmenotvornou příponou *-ej-*. Sloveso *muset* ale patřilo k těm několika desítkám sloves, u nichž se užívaly jak varianty s *-ej-*, tak bez ní. Tvar *oni musí* se ale i od infinitivu *muset* používal již mnohem dřív a byl považován za spisovnou variantu, právě kvůli tomu, že šlo o variantní pár a oba infinitivy se snadno zaměňovaly. Až Pravidla českého pravopisu (PČP) 1993 kodifikovala u všech sloves vzoru *sází* také variantu bez kmenotvorné přípony, tedy *-0-í*: „Podle školního vydání Pravidel českého pravopisu z r. 1993 připouštějí se v 3. os. množ. čísla přítomného času nově dvojí tvary (s koncovkou *-ejí* i *-í*) u všech sloves náležejících ke vzoru s á z í, s á z e t, nikoli jen u některých skupin, jako tomu bylo v starších vydáních Pravidel podle úpravy z r. 1957.“ (Havránek, Jedlička, 2000, s. 130)

Změna je odrazem tendence k meziparadigmatickému vyrovnávání – vzor *sází* se svou morfematickou strukturou vyrovnává ostatním dvěma vzorům, jež vypadají v 3. os. pl. takto: *pros-0-í / trp-0-í*.

2.1 Vznik slovesa musiti

České sloveso *muset* je slovo cizího původu, přesněji řečeno pochází z německého modálního slovesa *müssen*. To lze lehce poznat již z fonetického hlediska.

Muset patří mezi tzv. způsobová neboli modální slovesa – je to sloveso, s jehož pomocí se vyjadřuje, zda je postoj mluvčího k ději nutný. Vyjadřuje míru realizovatelnosti neboli voluntativní modalitu (CzechEncy, Žaža, 2017, [online]. cit. podle Grepl, 1973a, s. 23-38). Modální sloveso *muset* patří k nejfrekventovanějším slovesům dnešní IV. třídy slovesné, jež náleží ke vzoru *sází*.

Muset je sloveso, jež nese takový sémantický význam, bez něhož se náš jazyk nedokáže obejít. Jak píše Josef Zubatý, v nejstarších památkách můžeme vidět sloveso *musiti* zastoupené slovesem *drbiti*. Jako příklad uvádí Dalimilovu kroniku. *Drbiti* však brzy zaniklo – pozdější opisy většinou již nahrazují toto zastaralé slovo slovesem *musiti*. Něco ovšem společného měla – obě slovesa jsou slova přejatá. *Musiti* z *müssen* a *drbiti* z *dürfen* (Zubatý, 1922, s. 1). Jejich začátek užívání v našem dřívějším jazyce, se dá datovat na začátek 14. století, kdy na naše území přicházelo poměrně velké množství německy mluvícího obyvatelstva.

Německé sloveso *dürfen* ovšem původně znamenalo *býti v bídě, mít nezbytnou potřebu*, ale ve střední horní němčině zase mimo jiné i *musiti* (Zubatý, 1922, s. 1). V dnešním překladu už znamená *smět*. Z toho můžeme jasně vidět, že tato dvě slovesa nenabývala úplně stejného významu a *drbiti* tedy nemohlo dlouhodobě význam, jež potom neslo sloveso *musiti*, nahrazovat. *Historická mluvnice češtiny* toto sloveso uvádí jako jedno z několika sloves IV. třídy slovesné pod staročeských konjugačním typem *prošu, prositi* s významem *museti: drb'ů, drbiti* „museti“ (Lamprecht, Šlosar, Bauer, 1986, s. 225).

Dále se pro vyjádření nutnosti užívalo slovesa *být*. Tento způsob je velice prastarý: „Pro pojem »museti« jazyky slovanské, jako vůbec jazyky indoevropské, neměly původně zvláštního slova. Původně se pojem vyjadřoval slovesem »býti« s neurčitým způsobem anebo později také slovesným jménem přídavným, odvozeným z neurčitého způsobu (»příčestím nutnosti, gerundivem«); ale časem se v jazycích indoevropských dostavuje potřeba, míti sloveso zvláštní, jako jsou nebo časem vznikají zvláštní slovesa pro pojmy »chtít, moci, smít« a pod.“ (Zubatý, 1922, s. 1) Takže spojení *být* s infinitivem opět nebylo dostačující, poněvadž odpovídalo spíše významu *mít povinnost*. Například když mluvčí řekl: *Bylo by tam it*, ve snaze vyjádřit nutnost někam jít, tak by se to správně mělo chápat jako: *Mělo by se tam jít*. (Zubatý, 1922, s. 4) To znamená, že by se někam jít mělo, ale není to nezbytně nutné, natož třeba přikázané.

Němčina si dokázala postupně vytvořit vyhovující sloveso, ale čeština nikoliv. To vedlo k tomu, že si český jazyk přisvojil z němčiny takové sloveso, jež bylo pro vyjádření nutnosti již vyhovující.

Brus českého jazyka, jež sestavila Matice česká, ovšem zastává názor, že sloveso *musiti* se užívá ve spojení s nutností i povinností, a užívá se na úkor jiných vhodných vazeb, jako například už zmíněné vazby *být* s infinitivem nebo například ve větě: „*Musí se oznámiti*“, lze také dle Brusu dobře použít: „*Třeba, dlužno, sluší se oznámiti*.“ (Brus, 1881, s. 142) Musíme ale podotknout, že například adjektivum *dlužný* má v českém jazyce již svůj význam, jenž nemá s významem sloves *musiti/museti* skoro žádnou spojitost.

Podle Brusu stačí k vyjádření logické nutnosti, jež pochází z úplného přesvědčení mluvčího, i indikativ se slovy *zajisté, jistě, dojistá, nezbytně*, a to především v případech,

v nichž lze popřít opačné tvrzení. Např.: „*Ráno nalezeno v sadě velmi mnoho stromů zvrácených*“. Z toho tedy vyplývá, že: „*musila zuřiti v noci silná bouře*“. S odkazem na Brus by ovšem bylo lepší použít: „*jistě bouře v noci zuřila*“. (Zubatý, 1922, s. 6, cit. podle Brus, 1881, s. 142) Matiční Brus ve svém slovníku uvádí i variantu *museti*, ale není u ní nic konkrétního, ale odkazuje na strany, kde se věnuje příponám *-ěti*, *-iti* (viz. 2.2.2).

2.2 Sloveso se zdvojeným paradigmatickým muset/musit

Jak již bylo řečeno, *muset* je sloveso cizího původu. „To nám vysvětluje, proč jeho znění dnes a ve starší době není stejné. V staré době nalzáme *musiti* podle 4. tř. (3. mn. č. *musie*) i *mušeti*, *museti* podle tř. 3. (*mušejí*, *musejí*).“ (Zubatý, 1922, s. 9) Z hlediska vývojové dynamiky spisovné normy lze členy variantních párů rozlišit na vývojově starší a novější. Následující Gebauerův výrok nám zcela jasně ukazuje, že *musit*, jak již bylo v úvodu naznačeno, je sloveso vývojově starší. „Vedle *musiti*, *mušu* je také druhotvar *mušeti*, *mušeju*.“ Vedle 3. os. pl. *musie* (*musi*) je též novotvar *musejí* (podle *umějí* – III. třída) (Sojka, in Šmejkalová, 2015, s. 168, cit. podle Gebauer, 1909, s. 316n). Jak jsme již uvedli, *Brus českého jazyka* tuto možnost uvádí také, i když novější tvar příliš nepreferuje.

2.2.1 Konkurence variant v minulosti

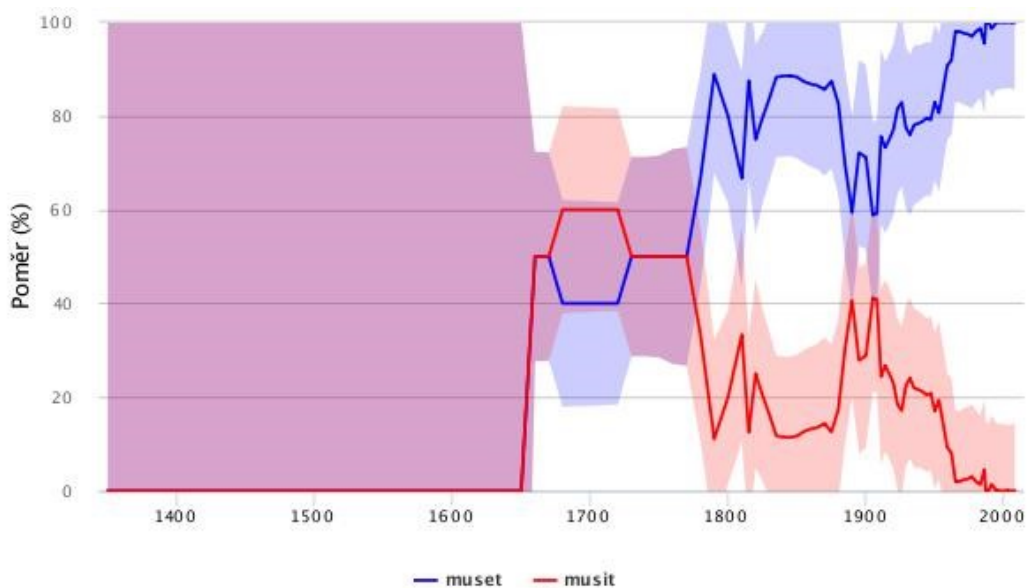
Není však úplně jasné, kdy se varianta *museti* začala používat. Zatím zde bylo jen uvedeno, že infinitiv *museti* se již nacházel ve starší době. *Museti* se řadilo do III. třídy slovesné pod vzor *uměti* (Naše řeč, F.M., 1934, s. 60). I Gebauer ho uvádí v HMJČ, ve výčtu jednotlivých sloves u vzoru *uměti*. Dále Trávníček v polovině 20. století tvrdí: „*Musiti* má v lid. a hovor. jazyce tvary podle tř. III. *museti*, *musejí*, *musel*.“ (Trávníček, 1948, s. 571)

Varianta *museti* byla vedle *musiti* oficiálně kodifikována prvními PČP v roce 1902 i spolu s tvarem 3. os. pl. *musejí* (Pravidla hledící k českému pravopisu a tvarosloví s abecedním seznamem slov a tvarů, 1902, s. 107). Tato pravidla byla i Gebauerovou prací.

Pokud jde o to, v kterém období byla která varianta častější, je možno se odkázat na údaje z *Českého národního korpusu* (ČNK)³, v nichž můžeme zčásti vidět, že na začátku století bylo sloveso *muset* a jeho tvary minimálně stejně frekventované jako *musit*, ne-li frekventovanější (graf⁴ 1). Pokud se podíváme na údaje ČNK (jedná se o psané historické texty) přibližně od poloviny 17. století až po začátek 19. století, můžeme vidět, že obě varianty byly v tomto období téměř vyrovnané. Odchylna se objevila v 18. století. Avšak od první poloviny 19. století je jasně vidět převaha slovesa *muset* (i když na začátku 20. století varianta *musit* opět podle údajů na čas stoupla). Od poloviny 20. století již není pochyb o tom, že uživatelé preferují infinitiv *muset*.

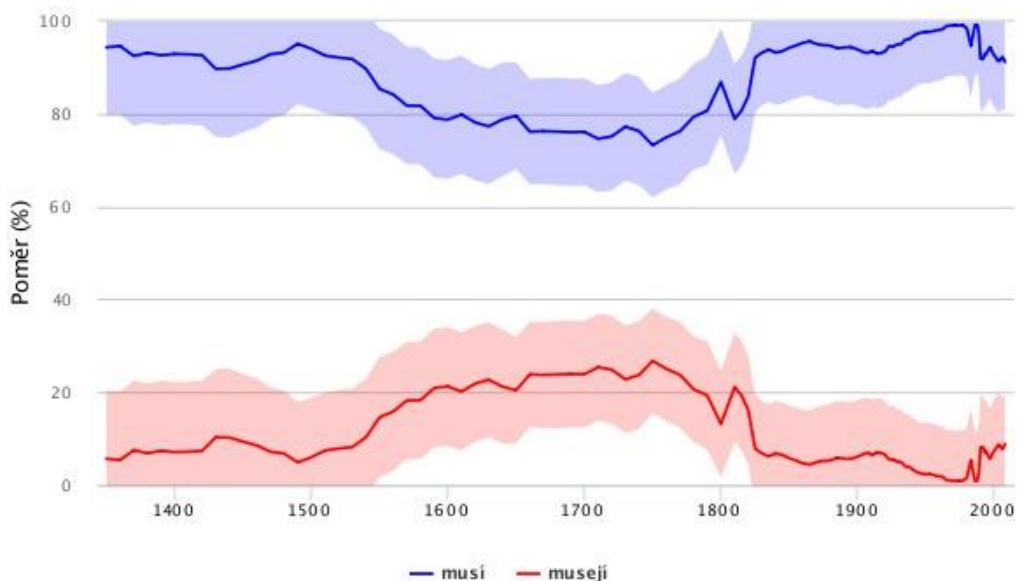
³„Zkoumání proměn poměru variant v čase je založeno na korpusu *Diakon*, který je sestaven na základě textů korpusu SYN a diachronní složky ČNK tak, aby v rámci současných možností co nejlépe pokrýval celé období existence psané češtiny. Uživatele je třeba upozornit na skutečnost, že texty diachronní složky ČNK zařazené do korpusu *Diakon* z velké části nebyly dosud zkorigovány, a výsledky vyhledávání konkurence variant nelze proto považovat za zcela přesné, i když už v současné době umožňují získat vysoce spolehlivou představu o celkovém vývoji. *Diakon* zahrnuje texty od nejstarších památek ze 14. století (nejstarším je *Alexandreida*, datovaná do roku 1310) až po publicistiku z let 1991-2009. Vzhledem k proměnám písemné produkce, kterými čeština za 7 století své existence prošla, není možné klást na takový korpus stejné požadavky stylové a žánrové vyváženosti, jaké máme na korpusy češtiny současné. Úvodní graf prezentuje tendence vývoje poměru variant v průběhu času. Každá linie reprezentující jednu variantu je obklopena stejnobarevnou oblastí, jejíž šíře značí spolehlivost naměřených dat (čím širší oblast, tím větší možná chybovost výsledku).“ (Korpusový průzkum variant, ©2015 [online]. Dostupné z: <https://syd.korpus.cz/> - tato citace nepochází přímo z tohoto odkazu. Nejdříve jsme zadali daná hesla, zažádali o diachronní vyhledávání.)

⁴ Všechny grafy 1, 2, 3, 4 pochází z databáze ČNK (Korpusový průzkum variant, ©2015 [online]. Dostupné z: <https://syd.korpus.cz/> - grafy z databáze ČNK nejsou dostupné přímo z tohoto zdroje. Do vyhledávání jsme nejdříve zadali hesla: 1. *muset*, 2. *musit*; 1. *oni musí*, 2. *oni musejí*; 1. *lidé musí*, 2. *lidé musejí* a zažádali o diachronní vyhledávání.)

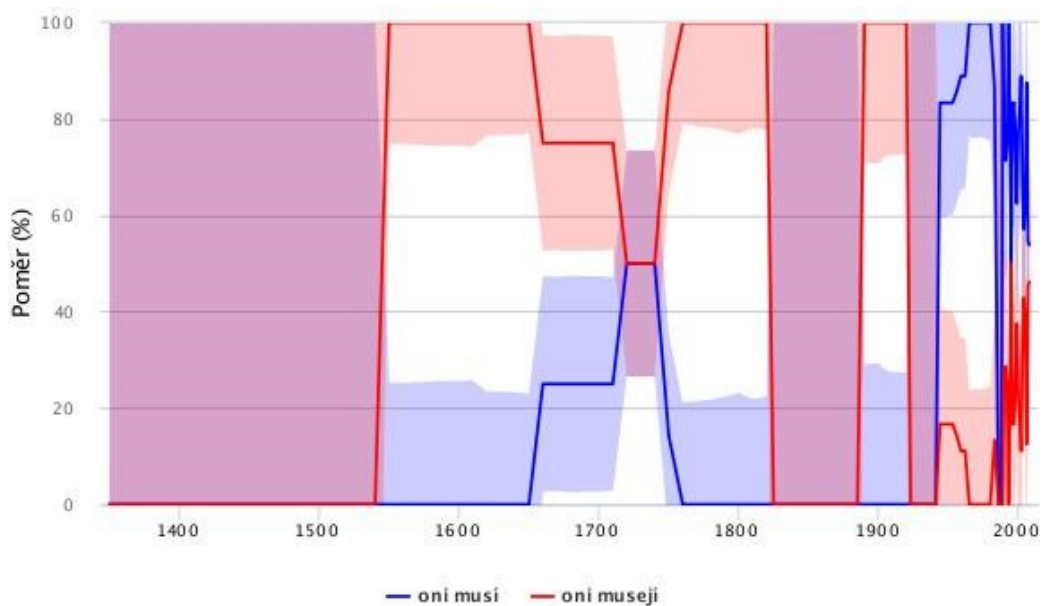

Graf 1: *muset* 3261x, *musit* 157x

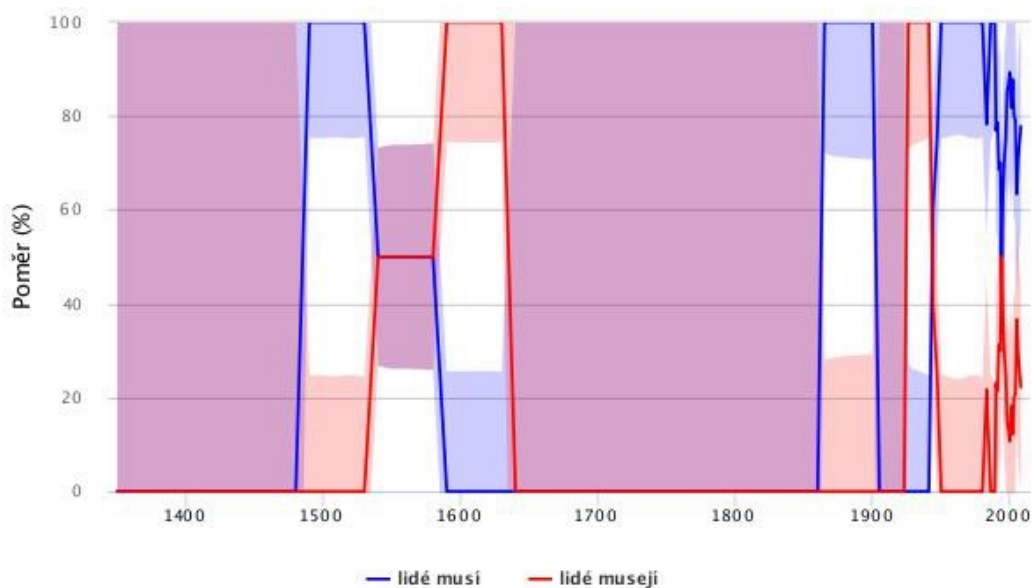
Tento graf zobrazuje pouze infinitivní tvary, tím pádem konkrétně o četnosti variant *musí/musejí* nevypovídá nic. V tomto případě ale nastává problém. Kdybychom v korpusu porovnali frekvenci variant *musí/musejí*, varianta *musí* by byla mnohem častější (graf 2), a to z důvodu, že tvar *musí* ve 3. os. pl. je zcela homonymní s 3. osobou singuláru. Proto tento graf nemůžeme vzhledem k náležitostem našemu průzkumu považovat za vhodný.

Graf 2: *musí* 74919x, *musejí* 5616x

Graf 3: oni musí 52x, oni musejí 27x

Graf 4: lidé musí 160x, lidé musejí 49x

Nabízí se samozřejmě možnost zadat do vyhledávání hesla typu *oni, lidé, ony musí/oni lidé, ony, musejí* (graf 3,4), ale v tomto případě jsme již tak konkrétní, že výskyt je velice nízký, zejména v tak rozsáhlém období, že výsledek nelze považovat za relevantní.

Sám Chromý ve své práci z důvodu této homonymie pracuje se 3. os. pl. takto: „V případě 3. osoby plurálu u sloves *myslet, bydlet a muset* reálný počet výskytů pouze

odhadujeme na základě ručně analyzovaných pěti náhodných vzorků po 100 výskytech od každého slovesa.“ (Chromý, 2013, s. 80)

2.2.2 První pokusy o regulaci variant *musiti/museti*

V této podkapitole se budeme zabývat tím, jak se někteří lingvisté pokoušeli o nastolení možných pravidel užívání variant *musiti/museti* (v kapitole 2 jsme již řekli, že nejasnosti v užívání variant, s kmenotvornou příponou *-ej-* i bez ní, se pokusil odstranit Dobrovský, Gebauer poté jasněji poukázal na jejich užívání a i na to, podle jakých vzorů se slovesa *musiti/museti* časují). O příponách *-eti* a *-iti* se vyjadřuje matiční Brus. Snaží se uvést, která možnost je u konkrétních sloves vhodnější. V nemnoha případech je podle Brusu vhodnější *-eti*, např. *třpytět* je lepší než *třpytit*, ale: „Naopak zase u jiných sloves správnější je přípona *-iti* než *-ěti*, na př.: musím – *museti*, lépe *musiti*, jak ukazuje vlastní jméno Musil, jako Budil od buditi, Hradil od hraditi.“ (Brus jazyka českého, 1881, s. 18) Také uvádí, že příponu *-ejí* mají slovesa podle III. třídy, jež se časují podle *umět*. Některá slovesa (v našem případě *muset*), jež přecházejí do jiných tříd, mají jak *-í* tak *-ejí* – *oni musí* od infinitivu *musit* a *oni musejí* od *museti* (Brus jazyka českého, 1881, s. 20)

Na konci 19. století a v období, kdy vyšel v časopise *Naše řeč* článek J. Zubatého (1922), se ovšem někteří bohemisté bránili novějšímu výrazu *museti*. „Spisovný jazyk se dlouho kolísal mezi tvary *musiti* a *museti*; v nynější mluvě knižní je zvykem psáti *musiti*. Nelze proto ještě říkati, že by tvar *museti* byl mluvnicky chybný; ale jazyk spisovný potřebuje jednotnosti a psáti *museti* by byla dnes zbytečná umíněnost, ničím neodůvodněná, protože *musiti* je tvar stejně správný nebo stejně nesprávný jako *museti*.“ (Zubatý, 1922, s. 9)

Josef Jungmann se stejně jako před ním Dobrovský pokusil o přesnější popis variant: „*Museti* je prý u dobrých spisovatelů sloveso opakovací nebo trvací, kdežto *musiti* se říká o ději jediném. Jungmann se sice dovolává Dobrovského, ale bylo by asi nemožno pravdu této věty ze spisů starších dokázati; že dnes *museti* a *musiti* je jedno, víme všichni.“ (Zubatý, 1922, s. 9)

2.2.3 Český purismus (2. pol. 19. stol.)

V období českého purismu nalezneme úsilí očistit český jazyk od cizích vlivů. Někteří puristé se snažili celkově omezit používání sloves *musiti/museti* (novějšího tvaru

museti obzvlášť), a to tím, že prosazovali jiné způsoby vyjádření nutnosti, jež je se slovesem *musiti/-eti* spojená. Nešlo tedy pouze o stránku tvaroslovnou, ale i lexikální. Některým jazykovědcům se nelíbil původ a vytvoření slovesa *musit*. Ovšem tyto „opisy“ se nedají považovat za příliš vhodné, dalo by se říci, že byly přehnané. Proti tomuto typu purismu se postavil například i Gebauer.

Reprezentativním dílem této fáze purismu byl i již uvedený Brus. Ten preferoval tvar *musiti*, a to ze stejného důvodu jako zbytek puristů. Tvary *museti* a *musejí* ale zcela neodmítali, jelikož tyto varianty byly nějaký čas ve spisovném úzu už zažity.

V *Rukověti správné češtiny* Františka Bartoše, nebo v *Oprávcích poklésků mluvnických* Františka Bačkovského můžeme nalézt několik možností opisu slovesa *muset*, například větu „*To musela býti strašná bitva*“ opravují na: „*To byla asi strašná bitva*.“ Místo „*Každý musí zemřít*“, je v jejich podání správně: „*Každému jest zemřít*“ (Sojka, in Šmejkalová, 2015, s. 169, cit. podle Bačkovský, 1894, s. 160; Bartoš, 1901, s. 186). Z těchto příkladů je jasně patrné, že spojení se slovesem *být* našemu *muset* plně neodpovídá.

Slovesa *musiti* a *museti* se již natrvalo stala pevnou a podstatnou součástí našeho jazyka, proto umělé zásahy puristů nemohly nahradit zakořeněné lexikální jednotky.

2.3 Historický vývoj slovesných tříd

Rozdělení do slovesných tříd nám umožňuje snadněji chápat systém sloves, tedy jejich konjugační typy. Podle havránkovské tradice dnes dělíme vzory do pěti přítomných tříd, toto dělení se však definitivně prosadilo až po 2. světové válce. Do té doby bylo zvykem dělit slovesa do šesti tříd podle kmene minulého. Vzor *prosí* proto logicky patřil do jiné třídy než vzory *trpí* a *sází*.

Historický vývoj konjugačních typů byl dlouhý proces, v němž hrály hlavní roli hláskové změny (stažení, monoftongizace, zánik nosovek, ztráta jotace atd.). „Jestliže počet mluvnických kategorií slovesných se v historické době silně zmenšil, pak opět počet časovacích typů vzrostl. [...] Především rozmanité změny hláskové zasáhly do českého časování velmi pronikavě.“ (Dokulil, in Daneš a kol., 1960, s. 195) My se zde nebudeme zabývat všemi těmito změnami a slovesnými třídami, neboť nás zajímají jen ty, v nichž se vyskytovalo a vyskytuje sloveso *muset*. Dále nás bude zajímat, jaké

historické změny v jazyce toto sloveso ovlivnily. Jedná se o infinitivní třídy III., IV. a V. Z hláskových změn nás zajímá především stažení a monoftongizace *ie > í*.

2.3.1 Historické dělení sloves do tříd

Pokud se chceme zabývat historií slovesných tříd a jejich vzory, musíme si uvědomovat, že lingvisté je v průběhu historie ne vždy třídili jednotně. Například *Historická mluvnice češtiny* nám poskytuje třídění hlavně podle kmene prezntního, ovšem autoři sami uvádí, že tak činí jen z praktických důvodů. „Pro získání kontinuity mezi tříděním staroslověnských sloves podle Leskiena a tříděním novočeským, jež vychází rovněž z prezntního kmene; z hlediska vývojového je ovšem infinitivní kmen významnější.“ (Lamprecht, Šlosar, Bauer, 1986, s. 203).

Trávníček se přiklání k roztržení sloves do šesti slovesných tříd podle kmene infinitivního (základního). V jeho době byl tento způsob tradičnější. „Obyčejně se dělí slovesa na šest tříd podle kmene neurčitého způsobu neboli podle třídního znaku.“ (Trávníček, 1948, s. 543) A jelikož pracuje stále se vzorem *uměti*, jež řadí do III. třídy slovesné, přiřazuje k této třídě a vzoru i slovesa typu *sázeti*. Uvádí: „Slovesa typu *sázeti* patří do V. třídy jen vývojově, dnes však se shodují tvarově úplně se slovesy třídy III. vzoru *uměti*.“ (Trávníček, 1948, s. 544) Proč *sázeti* patřilo do V. třídy, si objasníme v podkapitolách níže.

Gebauer ve své Mluvnici uvádí více možností, jak lze slovesa řadit k určitým třídám. Zmiňuje i několik lingvistů, kteří se problematikou slovesných tříd zabývali a užívali jiný způsob třídění – dle samohlásky 2. a 3. os. prez. (Benešovský), podle 1. os. sg. prez. (Nudožerský), u Doležala se poprvé vyskytuje dělení podle infinitivu, atd. (Gebauer, 1898, s. 109). Sám se přiklání k třídění sloves podle Miklošiče do šesti tříd. „Slovesa s praesentním kmenem příznakovým, samohláskovým. Dělí se podle kmene infinitivního (základního) v šestero tříd.“ (Gebauer, 1898, s. 110)

2.3.2 Přejechody sloves mezi III., IV., V. třídou a jejich příčiny

Dnešní slovesné třídy vycházejí z tříd staroslověnských, u nichž nám stačí k zařazení sloves třídy čtyři. V době staročeské se díky hláskovým změnám, přechodům od neproduktivních typů k produktivním, sblížením tvarů z kmene prezntního s tvary infinitivními a snaze zamezit souhláskové alternaci v kořeni slova, vyvinulo tříd pět

(Lamprecht, Šlosar, Bauer, 1986, s. 203-208) (mluvíme zde ovšem o rozdělení tříd dle přítomného kmene a vycházíme z Tabulky 1 pod touto kapitolou).

IV. třída byla zastoupena pouze dvěma vzory: *prositi* a *trpěti*. Tyto dva vzory se nacházely v této třídě i ve od staroslověnštině. Se vzorem *trpěti* pouze splynul staroslověnský vzor *sъpati*.

Vzor *sázdati*, jenž se původně s konjugačním typem *uměti* nacházel ve III. třídě, se důsledkem stažení v 10. století, při němž zanikl kmenotvorný příznak *-je-*, začlenil spolu s jinými slovesy do nově vytvořené V. třídy. Tu tvořily ve staročeské době také dva vzory – díky přehlásce *'a > ie* vzniklé *sázěti* (splynulo se vzorem *uměti*, jež ovšem stále užívali i lingvisté ve 20. století, zvláště pokud rozdělovali slovesa do šesti tříd), a *dělati* (*znati*) (Lamprecht, Šlosar, Bauer, 1986, s. 202-203). O nově vzniklé třídě a konjugačním typu se můžeme dočíst ve více textech, např.: „Tak slabičné stahování dalo už na počátku historické doby vznik zcela novému typu sloves DĚLAT/DĚLÁ [...] Takto vzniklá rozmanitost časovacích typů a jejich tvarů se však v dalším vývoji opět zjednodušila tím, že některé nové typy se smísily a splynuly (např. vzor SÁZET/SÁZÍ, SÁZEJÍ, původně totožný s DĚLAT/DĚLÁ, splynul po provedení přehlásky se starým vzorem UMĚT/UMÍ, UMĚJÍ [...]) (Dokulil, in Daneš a kol., 1960, s. 195, 196).

HMJČ uvádí sloveso *musiti* i *museti* v době staročeské pod vzorem *prositi* (viz 2.1) Dokud se *sázeti* nacházelo v V. třídě, sloveso *muset* se k němu nepřiklápělo, ale spíše setrvalo u vzoru *uměti*.

Nakonec monoftongizace *ie > í*, jež proběhla v 15. století, „pak způsobila, že kmenotvorný příznak typu *sázíš, umíš*, tj. *-í-*, se začal krýt s kmenotvornou hláskou čtvrté třídy. Tím se tato slovesa zařadila do této třídy vedle typů *prositi* a *trpěti*.“ (Lamprecht, Šlosar, Bauer, 1986, s. 203) Tento stav platí dodnes. Je ale nutno zdůraznit, že v 3. os. pl. stažení neproběhlo. Jinak bychom dnes varianty *oni musí/musejí* u slovesa *muset* (a dalších) neměli – u těchto variant však začalo docházet k prolínání, jemuž se věnujeme níže v následujících v kapitolách.

VÝVOJ ČESKÝCH SLOVESNÝCH TŘÍD A TYPŮ				
	staroslověnské	rozdělení staročeské	novočeské	
I. Aa	vedq vesti	→ vedu věsti	→ nese nésti	
	pekq pešti	→ peku péci	→ bere bráti	
	marq mrěti	→ miru mřieti	→ peče péci	
	panq pęti	→ pnu pieti	→ umě uměti	
		→ mažu mazati	→ maže mazati	
		→ plouu plůti	→ plave plavati	
b	plouq pluti	→ plouu plůti		
Ba	berq berati	→ beru bráti		
b	zouq zsuati	→ zouu zůati		
II. A	duigraq duignęti	→ tisknu tisknůti	→ tiskne tisknouti	
B	můnq múnęti	→ mínu minůti	→ mine minouti začne začeti	
III. Aa	znajq znati	→ kryju kryti	→ kryje kryti	
	kryjq kryti			
	saždaq saždati			
	umějq uměti			
	b	borjq brati		
	Ba	lajq lajati		
	kupujq kupovati	→ kupuju kupovati	→ kupuje kupovati	
b	plačq plakati			
IV. A	prolq prositi	→ prošu prositi	→ prosí prositi	
	trpějčq trpěti	→ trp'u trpěti	→ trpí trpěti	
	szpljq szpati		→ sází sázeti	
V.		→ dělaju dělati	→ dělá dělati	
		→ sázěju sázěti		

—————●—————→	v důsledku stažení
—————●●—————→	v důsledku stažení a přehlasky 'd>ie
-●-●-●-→	následkem splnutí kmenotvorného -j- s předcházející souhláskou
- - - - -→	výsledek sblížení tvarů přítomných s infinitivními (vytvoření nového infinitivu nebo rozštěpení slovesa ve dvě)

Tabulka 1 (Lamprecht, Šlosar, Bauer, 1986, s. 202)

2.3.3 Vývoj 3. os. pl. ind. prés. akt.

Historické hláskové změny neovlivnily jen samotné slovesné třídy, ale také osobní koncovky jednotlivých sloves. O kompletním vývoji těchto koncovek se můžeme podrobně poučit v Gebauerově HMJČ v kapitole *Přípony ohýbací tvarů slovesných* (Gebauer, 1898, s. 5) nebo v *Historickém vývoji češtiny*, v části *Indikativ prézenta* (Lamprecht, Šlosar, Bauer, 1977, s. 215).

Původními koncovkami 3. os. pl. ve staroslověnštině jsou *-qtъ*, *-ętъ*. Ty vznikly ze spojení *-ntъ* (pův. *-nti*) s kmeny přítomnými. Psl. koncovka *-qtъ* – z důvodu zaniknutí *-q*, *ъ* v 10. století a odpadnutí koncového *-t* – nám dala *-ú* (dnes *-ou*) a později ve 14. stol. *-í*, či *-ejí* u typu *sázěti*, *-ají* u *dělati*. (Gebauer, 1898, s. 23-25) Z psl. *-ętъ* se vyvinula koncovka *-iá* < přehláska *-ie* < *-é* < *-í*. (Gebauer, 1898, s. 26-27)

Ve 3. os. pl. u typu *sázet* nedošlo ke stažení a v 15. století se tento vzor přesunul do IV. třídy slovesné ke vzorům, jež neměly kmenotvornou příponu *-ej-*, ovšem slovesa typu *sázet* si ji ponechala.

Tím začalo docházet k prolínání a vyrovnávání, o němž se můžeme dočíst v mnoha mluvnících Varianta bez kmenotvorné přípony *-ej-* ve 3. os. pl. u sloves vzoru *sází* je původně tvar regionální. Z nářečí (především jihozápad Čech) se postupně dostával do spisovného jazyka: „V mluvených útvarech slovesa obou typů třídy čtvrté tíhnou v 3. osobě plurálu k vyrovnání; buď *oni trpí* i *sází* (jihozápadní Čechy a nářečí českomoravská), nebo *trpějí* i *sázejí* (zbytek nářečí Čech). V nářečích českých se u 4. a 5. třídy koncové *-í* odsouvá (*prosej*, *trpěj*, *dělaj*).“ (Lamprecht, Šlosar, Bauer, 1977, s. 217) O prolínání variant v nářečích uvádí i v další jejich publikaci: „V hovorovém jazyce a v tradičních nářečích však došlo k unifikaci i v tomto tvaru (obecná čeština *prosej*, *sázej*; jihozápadočeské dialekty *prosí*, *sází*; hanácká nářečí *prosjó*, *sázejó*; atd.) (Lamprecht, Šlosar, Bauer, 1986, s. 203)

Z těchto tvrzení nám vyplývá, že vyrovnávání a kolísání probíhalo nejdříve v nářečích a v obecné češtině a až poté se některé tyto tvary udržely a ujaly. Na místo již uvedených koncovek začaly vstupovat koncovky „novotvaré“. Zvláště pak již zmíněné *-ějí*, *-ejí* a *-ěj'*, *-ej'* namísto *-í*, a v některých nářečích se tento jev projevoval i obráceně: *-í* místo *-ejí*.

Hláskové změny byly hlavními činiteli ve vývoji slovesných tříd a osobních koncovek, ale i morfologická analogie hrála svou důležitou roli.

2.3.4 Konjugační typ *sázet*

Konjugační typ *sázet* prošel dlouhým vývojem. Nakonec se usadil v dnešní IV. třídě slovesné a sloveso *muset* se začalo časovat podle něj.

České *sáza-* (*sázat, sázati, sázal, sázali,...*) vzniklo z psl. *sadja-*. Poté se uskutečnila ve 12. – 13. století již zmiňovaná změna v přehlásce $a' < \check{e} < ie$, tak se vytvořily tvary *sázěti, sázěju, sázieš, ..., sážejú, sázěj* atd. Z bývalého *-a-*, *-á-* jsme dostali *-ě-*, *-ie-* „v našem slovese vzorovém byla do řečené přehlásky spolu také starší měkká assibilita *-z-* místo pozdějšího *-z-*, poněvadž by jinak *-a-*, *-á-* bylo zůstalo nezměněno“ (Gebauer, 1898, s. 329-331)

Tímto procesem se sloveso přeřadilo k nově vytvořené V. třídě. V této době obsahovala tato třída ještě vzor *dělati*, jenž je dnes jejím vzorem jediným.

K V. třídě se zařadila slovesa, jejichž přítomní kmen tvořila infinitivní kmenotvorná přípona *-jo, -je* (*děla-* > *dělajo, dělaje, sadja-* > *sadjajo, sadjaje*) (Gebauer, 1898, s. 319)

Vlivem ztráty jotace se např. v prez. sing. 1. *sázeji*, 2. *sázěš*, atd. objevuje *-e-*, *-é-* místo *-ě-*, *-ie-*. Tento proces byl ovlivněn nejen hláskovými změnami, ale také analogií. Byl ovlivněn tvary, v nichž se původně nacházela přípona *-a-* (i vlivem *dělati*). Ta začala ve slovesech nahrazovat přípony *-e-*, *-ě-*, jež jim původně náležely (3. os sg. *sázal* > *sázel*, pl. *sázěli, sázeli* > *sázali*) (Gebauer, 1898, s. 330) Tento proces odhaluje podobnost v konjugaci sloves *sázěti* a *dělati*.

3 DNEŠNÍ SYSTÉM SLOVESNÝCH TŘÍD

Nyní se vrátíme zpět k současnému stavu slovesných tříd, konjugačních typů a slovesa *mušet*. Tento stav nás vzhledem k našemu průzkumu v praktické části práce zajímá nejvíce.

Dnes se slovesa dle tvaru 3. os. sg. prez. zakončeného na *-e*, *-ne*, *-je*, *-í*, *-á* dělí na pět tříd. Nyní už není potřeba zabývat se s ohledem na náš výzkum současnou III. a V. třídou, ale pouze IV.

3.1 IV. třída slovesná

Ke IV. třídě náleží slovesa, jež mají v kmeni přítomném příponu *-í-*. Dle kmene minulého se slovesa dělí do dvou skupin – s kmenotvornou příponou *-i-* (*prosil*) a s kmenotvornou příponou *-e* (*sázel*, *trpěl*). Ke vzoru *sází* se řadí slovesa, která se od dvou předchozích vzorů liší v 3. os. pl. (*sázejí*), imperativu⁵ (*sázej*) a v přechodníku přítomném (*sázeje*). K vzoru *sází* patří především slova odvozená.

3.1.1 Kolísání mezi konjugačními typy IV. třídy slovesné

V důsledku meziparadigmatického vyrovnávání, které jsme již zmínili, dochází ke konkurenci varinat *-í* a *-ejí*, a u jednotlivých sloves se to projevuje jinak. V některých případech může jeden z tvarů v dnešní době třeba i ustupovat. „Vzhledem k prohloubenému vědomí o stylové diferenciaci variantních tvarových prostředků jazyka (k němu přispívá i zřetelně pocíťovaná nespisovnost obecně českého *-ě(e)j...*) je na pozadí celkového vývoje uvnitř 4. tř. formant *-í* dnes pocíťován jako spisovnější, takže zvýšenou měrou dochází k jeho pronikání ke slovesům vz. „sázet“ [...]“ (Mluvnice češtiny 2, 1986, s. 468)

V úvodu jsme naznačili, že existuje zvláštní případ kolísání, a to mezi vzory *prosí* a *sází*⁶. Je to skupina sloves v rámci IV. slovesné třídy. Projevuje se a vyrovnává se formou dubletních tvarů a významově se nijak neliší. Do této kategorie můžeme zařadit

⁵ U slovesa *mušet* netvoříme rozkazovací způsob.

⁶ Tyto vzory se shodují pouze v indikativu prezenta, a to v singuláru a v 1., 2. os. pl. Jinak se většinou tvarů základního paradigmatu liší.

právě slovesa *musit/muset*. Nazýváme je slovesy se zdvojeným paradigmatickým, protože podle tradičního pojetí tvoří paralelní ucelenou řadu tvarů, a to jednu podle *prosit* a druhou podle *sázet*. K této skupině se řadí i další slovesa jako např.: *bydlit/bydlet*, *kvílit/kvílet*, *hanit/hanět*, *šít/šítet*, *slzit/slzet*, *myslit/myslet* atd. (Pravdová-Svobodová et al., 2014, s. 400) U nich dnes dáváme přednost infinitivu s kmenotvornou příponou *-e-*. *Mluvnice češtiny 2* (dále je MČ 2) uvádí, že se jedná o specifickou skupinu: „Výlučnost skupiny sloves tradičně k tomuto „kolísání“ zařazovaných spočívá v plném překrytí významu, tomu odpovídající symetričnosti jejich tvarových souborů a v pravidelném uplatnění variantních dvojic u všech jejich předponových derivátů. Přitom členy těchto dvojic jsou chápány jako rozdílné tvarové realizace jediného slovesa, jediné lexikální jednotky [...]“ (MČ 2, 1986, s. 485)

Dále existuje v rámci IV. třídy kolísání vzorů *prosí* i *sází* se vzorem *trpí*. Tento konjugační typ (*trpí*) disponuje rysy, jež mají i oba zbylé vzory. „Z tohoto vývoje je patrné, že vyrovnání relativně rozsáhlých tvarových diferencí mezi vz. „prosit“ a „sázet“ se zčásti děje prostřednictvím vz. „trpět“, který je jim oběma paradigmaticky blízký.“ (MČ 2, 1986, s. 486)

3.1.2 Meziparadigmatické kolísání u sloves *musit/muset*

Meziparadigmatické kolísání sloves *musit/muset* uvádí kromě MČ 2 také například Čechová: *Čeština – řeč a jazyk* ve všech jejích vydáních, která tvrdí, že třeba právě zdvojená slovesa *musit/muset* se vyrovnávají mezi vzory *prosí* - *sází*, a to tím, že si vytvořila dvě paralelní a úplné řady se stejným významem. (Čechová, 1996, s. 221 nebo 2011, s. 257)

V *Akademické příručce českého jazyka*, která nás na toto kolísání upozorňuje také, se záhy dočteme, že: „Frekvenční analýza jednotlivých tvarů však ukazuje, že se tyto původně samostatné řady prolínají a mají tendenci vytvářet řadu jednu (časovanou podle „kompromisního“ vzoru „trpět“, v němž se spojuje paradigma vzoru „prosit“ a „sázet“). Toto kolísání není u všech slov stejné.“ (Pravdová, Svobodová et al., 2014, s. 400 nebo Internetová jazyková příručka. [online]. Dostupné z: <http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=540&dotaz=musil>). V novějších mluvnicích se s tímto setkáváme stále častěji. V *Akademické gramatice spisovné češtiny* (dále jen AGSČ)

můžeme nalézt pouze infinitiv *muset* (*musit* vůbec neuvádí⁷). Řadí ho do skupiny sloves, která kolísají právě mezi vzory *trpí-sází* (Štícha et al., 2013, s. 490) V *Mluvnici současné češtiny I* infinitiv *musit* také nenalezneme. Ta nám ovšem ani neukazuje žádné kolísání mezi vzory a *muset* uvádí pouze pod vzor *sází*. (Cvrček a kol., 2015, s. 314)

Chromý přichází s jinou teorií. Na základě analýzy korpusových dat (tabulky 2, 3) dospěl k závěru, „že uvedený předpoklad o dvou paralelních paradigmatech sloves *muset* – *musit* [...] v současné češtině neplatí.“ (Chromý, 2013, s. 83). On sám sloveso *muset* přiřazuje ke vzoru *sází* (dubleta *-í/-ejí* v 3. os. pl., infinitivní tvary s kmenotvornou příponou *-e-*) (Chromý, 2013, s. 83). Musíme brát ale také v potaz, že MČ 2, jež zastává jiný názor než Chromý, vznikla o třicet let dříve než článek Chromého. Dnes, pokud by měli její autoři také k dispozici korpusové údaje, by možná zastávali i jiný postoj. Jistým způsobem k tomu možná i došlo, neboť AGSČ na MČ navazuje a aktualizuje některé její výroky v souladu se současnou češtinou.

	3. os. pl.	im p.	přech. přít.	příč. činné m. sg.	příč. činné f. sg./n. pl.	příč. činné n. sg.	příč. činné m. pl. živ.	příč. činné m. pl. neživ./f. pl.	inf.
muset	4469	0	0	19986	10095	3824	10507	2605	12810
musit	6284	0	0	403	123	53	119	19	95
X2	N/A	-	-	18808,8 62	9731,92 2	3667,89 8	10155,33 1	2458,55	12527,79 7
p	N/A	-	-	<0,0001	<0,0001	<0,0001	<0,0001	<0,0001	<0,0001

Tabulka 2⁸ (Chromý, 2013, s. 81)

⁷ Jiné mluvnice infinitiv *musit* uvádí (MČ 2, *Čeština – řeč a jazyk*, APČJ a další). Stejně tak ho nalezneme ve slovnících spisovné češtiny (např.: *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (2005, 2012, s.190) či *Lingea Slovník spisovné češtiny* (2011, s. 397), neboť tento infinitiv z našeho jazyka úplně nezmizel, i když se již v běžné komunikaci nevyskytuje.

⁸ „Počty výskytů sledovaných tvarů zdvojených sloves v korpusu SYN2010. U sloves je spočítán hodnota chí-kvadrátu (x^2) a rovněž pravděpodobnost (p), že je rozdíl v četnostech náhodný.“ (Chromý, 2013, s. 81)

	3. os. pl.	imp.	příč. činné m. sg.	příč. činné f. sg./n. pl.	příč. činné n. sg.	příč. činné m. pl. živ.	příč. činné m. pl. neživ./f. pl.	inf.
nemuset	13075	0	12929	6796	5665	14547	3450	207
nemusit	17070	0	17	3	7	16	2	0
X2	N/A	-	12878,089	6787,005	5644,035	14499,070	3444,005	207
p	N/A	-	<0,0001	<0,0001	<0,0001	<0,0001	<0,0001	<0,0001

Tabulka 3⁹ (Chromý, 2013, s. 82)

3.1.3 Konkurence variant v současnosti (v materiálu ČNK)

Z Chromého poznatků vyplývá, že v současnosti se více používá infinitiv *muset* než *musit*, to samé nám ukazuje i Tabulka 4. Ve 3. os. pl. dominuje varianta *musí*, její převaha ale není tak výrazná jako u infinitivu *muset*. Tento jev můžeme pozorovat i z následujících grafů SyD¹⁰.

Při zadání hesel *musí/musejí* nejsou pro nás výsledky a zobrazené grafy opět z důvodu homonymie zcela přijatelné, a co se týče mluveného jazyka, neukazuje nám ČNK morfologické kategorie. Tuto možnost nám korpus poskytuje pouze u jazyka psaného (viz Tabulka 5¹¹). V tomto případě nám vychází stejný výsledek jako u Chromého - větší frekvence varianty *musí*.

⁹„Počty výskytů sledovaných tvarů prefigovaných sloves *nemuset – nemusit* v korpusu SYN2009PUB. U sloves je spočítán hodnota chí-kvadrátu (x^2) a rovněž pravděpodobnost (p), že je rozdíl v četnostech náhodný.“ (Chromý, 2013, s. 82)

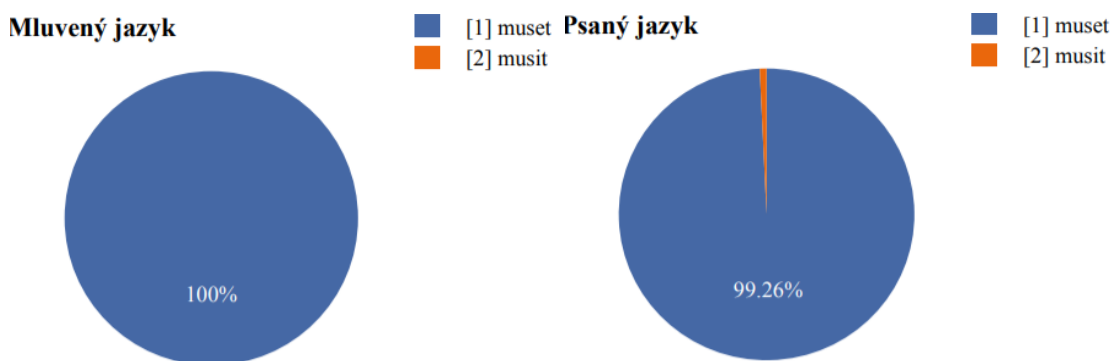
¹⁰ „Nástroj SyD je určen pro všestranný průzkum variant jak v současném jazyce, tak v průběhu jeho vývoje. Využívá korpusů ČNK, s jejichž pomocí zjišťuje, jak často se která varianta užívá v současnosti a užívala v průběhu vývoje češtiny. Pro jeho vyzkoušení stačí zadat dvě varianty jednoho jevu, které si vzájemně konkurují.“ (ČNK. [online]. Dostupné z: <https://www.korpus.cz/apps>)

„Frekvence všech slovních tvarů odpovídajících jednotlivým dotazům v korpusu psaných textů (SYN2010) a v korpusech mluvených textů (Oral2006, Oral2008 a Oral2013).“ (Korpusový průzkum variant, ©2015 [online]. Dostupné z: <https://syd.korpus.cz/> - citace není dostupná přímo z tohoto odkazu. Do vyhledávání jsme nejdříve zadali hesla a zažádali o vyhledávání v současném jazyce.)

¹¹ Všechny grafy a tabulky 4, 5, 6, 7 pocházejí z databáze ČNK (Korpusový průzkum variant, ©2015 [online]. Dostupné z: <https://syd.korpus.cz/> - grafy a tabulky nejsou dostupné přímo z tohoto odkazu. Do vyhledávání jsme nejdříve zadali hesla: 1. *muset*, 2. *musit*; 1. *oni musí*, 2. *oni musejí*; 1. *lidé musí*, 2. *lidé musejí*, a poté zažádali o vyhledání těchto hesel v současném jazyce.)

Bohužel v případě Tabulky 6 a 7 (zadaná opět velice konkrétní hesla) nastává problém u mluveného jazyka, neboť nám korpus nedokáže poskytnout dostatečné množství dat, a tedy ani názorný graf.

V psaném jazyce není rozdíl mezi *oni musí/oni musejí* tak veliký. Mluveným jazykem se budeme zabývat v druhé polovině práce.

	[1] muset	[2] musit
Psaný	12 833	96
Mluvený	855	0

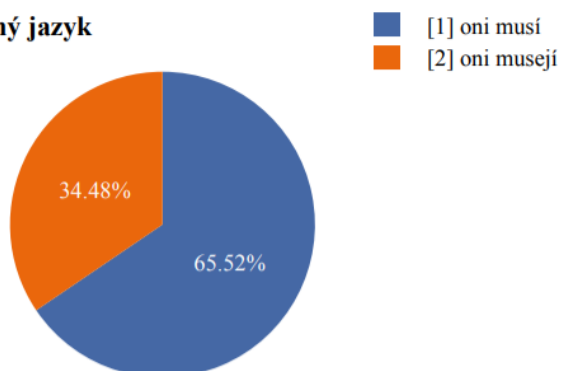
Tabulka 4

Psaný jazyk

Gramatické kategorie	musí		musejí	
celkem	100%	62 287	100%	4 734
Sloveso: 3.os. množ. č., přít. čas, rod činný, nedok.	12,61%	(7 853)	100,00%	(4 734)
Sloveso: 3.os. jedn. č., přít. čas, rod činný, nedok.	87,39%	(54 434)	0,00%	(0)

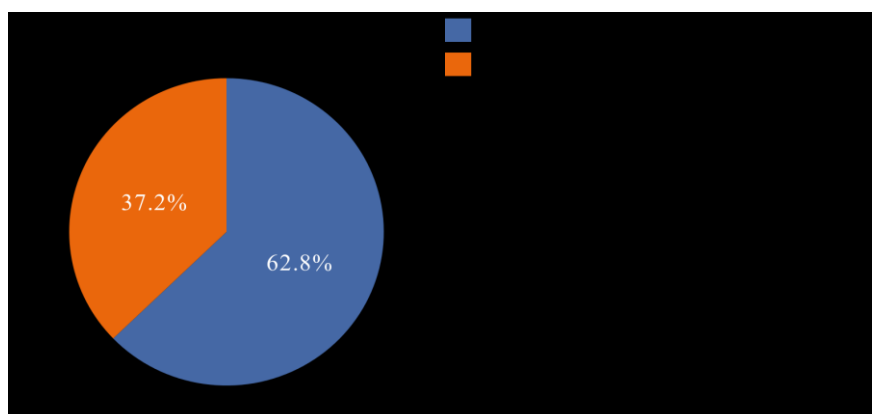
Tabulka 5

Psaný jazyk

	[1] oni musí	[2] oni musejí
Psaný	38	20
Mluvený	4	0

Tabulka 6

	[1] lidé musí	[2] lidé musejí
Psaný	103	61
Mluvený	4	0

Tabulka 7

4 SHRUTÍ (teoretická část)

V této první (především historické) polovině práce jsme se zabývali historií slovesa *muset*. Již víme, že dříve náš jazyk nedisponoval slovesem, které by přímo vyjadřovalo význam slovesa *muset*. Poté jsme převzali sloveso *musiti* a to procházelo dlouhým vývojem. Dlouhodobě se užívalo *musiti* a *oni musí* podle *prositi*. Poté se začalo objevovat *museti* a *musejí* podle vzoru *uměti* a *sázeti*.

Nedá se říci, že by se od dob Dobrovského buď varianta *oni musí*, nebo *oni musejí* považovala za nespisovnou. V minulosti se četnost variant střídala, ale co se týče 20. století, *musejí* se začalo používat více až v jeho 2. polovině. Avšak přibližně začátkem 21. století tento tvar v mluveném projevu ustoupil.

Dále jsme konstatovali, že *muset* se dnes tradičně řadí mezi slovesa se zdvojeným paradigmatickým a jak si jeho varianty *musit/muset*, *oni musí/musejí* konkurovaly. Uvedli jsme, pod jaké slovesné třídy sloveso spadalo a k jakým konjugačním typům se řadilo a řadí nyní. Zabývali jsme se také hláskovými změnami, jež vedly k jistým vnitřním proměnám ve slovesných třídách a vzorech.

Podle tradiční hypotézy, kterou můžeme nalézt ve většině mluvnici či slovníků, sloveso *muset* spadá do kategorie sloves kolísajících mezi vzory *prosi/sází*. V tomto případě máme ve 3. os. tvary *oni musí* dle vzoru *prosi* a *oni musejí* podle *sází*. Chromý však pracuje s možností, že se jedná o „zdvojené sloveso“ s dubletou ve 3. os. pl.

Primárním cílem práce není jednoznačně určit, ke kterému vzoru (kterým vzorům) se má sloveso *muset* finálně zařadit, nýbrž objasnit dnešní užívání variant *musí/musejí* v mluvené a psané publicistice. Ukázali jsme si, jak si v historii tyto varianty konkurovaly, a naším úkolem je zjistit, s jakou četností se objevují dnes.

5 KONKURENCE VARIANT *ONI MUSÍ* A *ONI MUSEJÍ* V MLUVENÉ A PSANÉ PUBLICISTICE

5.1 Úvod

K tomuto průzkumu využijeme publicistický videokanál DVTV. Ten bude naším klíčovým zdrojem, neboť náš průzkum variant je založený převážně na mluvené publicistice. Abychom však do průzkumu zahrnuli i texty psané a mohli dojít k co možná nejjasnějším závěrům, využijeme zpravodajský portál iDNES.cz, z jehož článků získáme srovnávací materiál k porovnání psané a mluvené publicistiky.

Na základě získaných informací, jež budeme zaznamenávat do tabulek, jednoznačně dokážeme, která varianta je dnes pro mluvčí, konkrétněji pro hosty DVTV, běžnější. Podle jednotlivých vzorků se pokusíme analyzovat, z jakého důvodu mluvčí (či autor článku) používá konkrétní variantu a zdali neexistuje společný jmenovatel (věk, povolání, pohlaví, stavba věty apod.), který volbu varianty ovlivňuje. Bohužel možný výsledek je i takový, že průkaznou korelaci nenalezneme. Obě varianty totiž spolu koexistují a konkurují si již velice dlouhou dobu, jak jsme ukázali v první části práce.

Než se dostaneme k popisu získaného vzorku, pokusíme se nejdříve popsat, jací lidé jsou zváni k rozhovorům a jakou roli v nich zastupují.

Poté podrobně popíšeme samotný projekt DVTV – jakou formou rozhovory probíhají, v jaké mluvní situaci se nacházíme. Uvedeme také, jací moderátoři jednotlivá interview uvádějí, jaký mluvní projev se od nich očekává, jaké mají zkušenosti. Podobným způsobem charakterizujeme i internetový server iDNES.cz.

Dále následuje samotný popis získaného vzorku – uvedeme počet analyzovaných videí, v nichž se varianty *musí* a *musejí* (popřípadě „*musej*“) vyskytly, a jejich počet využitý k našemu průzkumu. Také se zaměříme na konkrétní skupiny hostů, kteří v našem vzorku figurují, jaký typ hostů je v DVTV nejčastěji a jakou variantu preferují.

Nakonec výsledky shrneme a interpretujeme. Nejdůležitější bude srovnání, zda se naše výsledky shodují s ČNK a závěry Chromého z roku 2013.

5.2 Typologie hostů

Hosty rozřadíme DVTV do určitých skupin - dle věku, povolání, rolí a postojů, jež v interview zastupují. U hostů se i ojediněle objevuje vedle spisovné formy i nespisovná varianta 3. os. pl, „*musej*“. Tento tvar se u moderátorů nevyskytuje vůbec, neboť až na výjimky hovoří spisovně a celkově bude tento tvar sloužit v našem průzkumu jen jako doplňující položka.

Nejdříve si ale uvedeme obecnější typologii postav, již vytvořila T. Hedin, která určila několik rolí mluvčího v publicistickém pořadu. Člověk zařazený do konkrétní skupiny představuje vždy nějakou roli a má svůj „úkol“. Ohledně hostů (Tabulka 7) se zaměřuje pouze na jejich spisovnou nebo nespisovnou formu jazyka, a jelikož jsou tvary *oni musí/musejí* oba kodifikované, nemůžeme z tohoto rozdělení přesně zjistit, kdo by mohl využít varianty *musí* a kdo *musejí*. Na konci práce ale možná budeme moci dle našich výsledků zjistit, jaká by mohla být souvislost mezi rolí mluvčího a jím preferovanou variantou.

V roli „příkladu“ se ocitá osoba, která zastupuje sama sebe, vypráví nějakou svou zkušenost. U této skupiny Hedin očekává obecnou češtinu, v našem případě by to byl tvar „*musej*“.

Dále bývá do interview přizván odborník v nějakém oboru (lékař, pedagog, právník, datový analytik, novinář atd.), který je s tématem nejen obeznámen, ale ve své profesi jej aktivně rozvíjí. U něj se můžeme setkat s oběma variantami, neboť dle Hedin užívá především spisovné češtiny.

V roli „názoru“ se ocitají lidé, kteří přijdou vyjádřit svůj postoj k nějaké problematice, mohou to být například novináři, nějací umělci atd. Záleží vždy na tom, z jakého důvodu jsou do DVTV zváni. Mohou mluvit spisovnou i nespisovnou češtinou nebo kódy dokonce střídat.

Do pozice „odpovědné role“ se dostávají například politici, manažeři, kteří zastupují určité postavení a brání nějaké své stanovisko. Protože zastupují nějakou funkci nebo úřad, nespisovnost u nich Hedin spíše vylučuje a ohledně variant opět nyní nevíme, která by jim mohla být bližší.

Role	Prototypická jazyková varieta	Odpovědnost	Oprávnění
„Příklad“	Obecná čeština	Vypráví svůj příběh	Osobní zkušenost
Odborník	Spisovná čeština	Potvrzuje to, co se řeklo	Odborná znalost tématu
Názor	Obecná čeština/spisovná čeština	Vyjadřuje názor	Stanovisko, přesvědčení
Odpovědná role	Spisovná čeština	Poslouchá a brání se	Funkce, zastupuje úřad apod.

Tabulka 7 (Hedin, 2010, s. 312)

5.3 Charakteristika internetové televize DVTV

Jedná se o zpravodajský a žurnalistický projekt moderátorů a novinářů Martina Veselovského a Daniely Drtinové (dva hlavní aktéři, kteří celý projekt odstartovali a podle nichž je i pojmenován, televize nese celý název: *Drtinová Veselovský TV*). Fungují pod online deníkem *Aktuálně.cz*. Zahájen byl v roce 2014. Obsahem vysílání jsou rozhovory s hosty, duely a debaty, jež se odehrávají jak v newsroomu vydavatelství *Economia*, pod který projekt DVTV spadá, tak přímo na místech konání důležitých společenských událostí. Nové rozhovory a duely se zveřejňují denně a zaměřují se na současná politická, ekonomická, společenská, vědecká a další témata. Tento pořad patří mezi první svého druhu u nás, i z tohoto důvodu je velice zajímavé ho sledovat. Do jeho vzniku se na českém internetu neobjevovala žádná online televize tohoto typu.

V pořadu jsou uskutečňovány televizní rozhovory, které jsou vedeny především mezi jedním moderátorem a jeho hostem. Rozhovory mají občas i formu duelu – dva zastánci jiných názorů mají možnost spolu vést diskuzi a vzájemně na sebe reagovat. Vysílání má průměrnou délku dvacet pět minut. Každý den jsou zveřejněna dvě až tři videa.

Interview jsou obsahově připravena, moderátoři mají zformulovány předběžné otázky, které budou během rozhovoru dotazovanému kladeny. Hostovi jsou okruhy a témata sděleny s předstihem, aby se na ně mohl připravit.

V rámci DVTV působí momentálně (2019) tři moderátoři, k Martinu Veselovskému a Daniele Drtinové, kteří se vyznačují vysokými žurnalistickými a moderátorskými zkušenostmi, se v roce 2017 přidala Emma Smetana, která má na starosti především rozhovory v cizích jazycích. Nějaký čas zde působil i Filip Horký, který moderoval hlavně DVTV forum.

Martin Veselovský (*1972) započal s žurnalistikou pár let po dokončení gymnázia a během své kariéry pracoval v několika rozhlasových stanicích i televizních pořadech. Například dlouho účinkoval v Českém rozhlase, a než započal projekt DVTV, působil v České televizi.

Daniela Drtinová (*1970) vystudovala Právnickou fakultu Univerzity Karlovy, ale již od roku 1993 vystupovala v České televizi, v níž moderovala několik pořadů.

K rozhovorům oba přistupují naprosto odlišně. Drtinová se pouští hodně do hloubky témat a dělí si je na menší části a pak z nich skládá nějaký celek, baví ji přípravy, uvádí, že u nich někdy i sama relaxuje. Veselovský je oproti ní „nesnáší“, nejráději by dělal svou práci bez nich, pokud by to bylo možné a klade větší důraz na rozhovor samotný. (DVTV, 30. 7. 2016)

Všichni moderátoři DVTV se snaží o odbornost, serióznost, výřečnost a o spisovnou, vyšší a kultivovanější formu vyjadřování. Po dobu působení v ČT byli oba hlavní moderátoři vázáni Kodexem ČT, tím pádem se museli se tedy striktně držet spisovné češtiny, kterou ale dodržují i v DVTV, neboť jsou na ni zvyklí.

5.4 Charakteristika internetového portálu iDNES

Jak již bylo řečeno, výsledky z mluvených interview porovnáme s psanými texty, abychom měli lepší představu o celkovém užívání variant v publicistice. *Musí/musejí* se hodně vyskytuje totiž i v psaných zprávách, dalo by se možná předpokládat, že i častěji. Vzorek získaný ze serveru iDNES.cz není v našem průzkumu tak rozsáhlý, protože se primárně zaměřujeme na mluvenou publicistiku.

Server iDNES.cz jsme zvolili proto, že je na internetu velice rozšířený a čtený. Jedná se o zpravodajský portál společnosti MAFRA a fungující již od roku 1998. Vnikl tedy v době, kdy ještě neexistovalo tak velké množství internetových stránek. Během

svého působení získal server mnoho ocenění. Každý den se na něm objevují desítky aktualizovaných zpráv. Jeho šéfredaktorkou je od roku 2015 Naděžda Petrová.

Na portálu působí a poskytuje své články mnoho novinářů, kteří jsou pod svým textem podepsaní, ale někdy se objevuje jako autor obecně iDNES.cz nebo ČTK (Česká tisková kancelář).

Spisovná čeština je pro iDNES.cz samozřejmostí a zkoumané tvary nepodléhají korektorským zásahům. Žurnalisté tedy variantu volí dle sebe.

5.5 Metodologie získání vzorku z DVTV a iDNES

Získávání vzorku z online televize DVTV probíhalo sledováním rozhovorů dostupných na oficiálních stránkách DVTV. Rozhovory vedou výše zmiňovaní reportéři – Daniela Drtinová, Martin Veselovský, Filip Horký, Emma Smetana. Shromáždili jsme celkem 95 videí, v nichž se minimálně jednou vyskytla varianta 3. os. pl. slovesa *muset* – *musí*, *musejí*, „*musej*“ – na straně hosta nebo moderátora.

Byla využita videa v rozmezí roků 2016–2018, především z let 2017 a 2018, aby byl průzkum co nejaktuálnější. U velké většiny rozhovorů se varianta objevila pouze jednou, zřídka dvakrát či víckrát. My jsme zaznamenali vždy všechny tvary slovesa, které ve vysílání zazněly.

Sloveso *muset* se sice vyskytuje v rozhovorech velice často a v mnoha případech, ale nejčastěji je užíváno ve smyslu, když host chce vyjádřit svůj názor: *Musím říct, že...*, nebo nějakou obecnou platnost: *Člověk musí..., my všichni musíme...* Tato možnost je využívána mnohem častěji než *oni musí/musejí*. To často ztěžovalo získávání vzorku. Jak bylo řečeno, využito bylo 95 videí, ovšem výskyt 3. os. pl. je velice omezený a průměrně se objevoval v každém třetím nebo čtvrtém videu. S touto skutečností bylo jednotlivých vysílání zapotřebí zhlédnout mnohem více.

Ke shromáždění vzorku ze serveru iDNES.cz byla použita rubrika Zprávy – z České republiky, Zahraničí, Krimi, Ekonomika a další. Tvary *musí/musejí* jsou sesbírány z podzimního období 2017. Jde o poměrně kratší období než je období použitých videí DVTV, poněvadž v časovém rozmezí jednoho dne nám tento server poskytuje větší množství zpráv než DVTV – zatímco tato online televize vydá zpravidla za den dvě až tři videa, na portálu iDNES můžeme na konci dne nalézt průměrně i čtyřicet

publikovaných zpráv (během víkendů méně). Celkový vzorek psané publicistiky není tak rozsáhlý jako u online televize, protože slouží pouze ke srovnání s hlavním vzorkem.

5.6 Vzorek z DVTV

Nyní popíšeme kompletní vzorek, který máme k dispozici. Videí s rozhovory bylo využito 95 (2016 – 15, 2017 – 39, 2018 – 41) s počtem 89 hostů, 3 moderátorů. Celkově 136¹² výskytů ((*ne*)*musí*, (*ne*)*musejí*, „(*ne*)*musej*“).

Tento celkový počet poté rozdělujeme na dvě kategorie – jedna obsahuje vysílání, v nichž byla užita spisovná forma, a druhá, v nichž se objevila nespisovná varianta. Jelikož jsou pro nás spisovné varianty stěžejní, budeme se této kategorii věnovat primárně.

3. os. pl. (*ne*)*musí*, (*ne*)*musejí* se objevila v pořadech 124x (vysloveno 81 hosty a třemi moderátory), od hostů jich bylo zapsáno 110 a od moderátorů 14. Podrobněji takto:

- **Hosté:**

- *musí/nemusí*: 90/15 = 105
- *musejí/nemusejí*: 4/1 = 5

- **Moderátoři:**

- *musí/nemusí*: 5/2 = 7
- *musejí/nemusejí*: 6/1 = 7

Moderátoři mluví ze zásady méně – pokud se ptají svého hosta či chtějí vysvětlit nejasnosti. Je tedy pochopitelné, že jsme u nich našli relativně málo dokladů variant *musí/musejí*.

V rámci interview se vyskytují i nespisovné výrazy a tvar „*musej*“, tento prvek jsme zařadili do průzkumu jen okrajově pro ujasnění, že i někteří hosté občas během rozhovoru přejdou k obecné češtině. Ze 95 videí a 89 hostů se vyskytla varianta s *-ej* 11x v 11 rozhovorech u 11 lidí. Předpona *ne-* se u této nespisovné varianty neobjevila.

¹² Jelikož využíváme všechny výskyty, jež jsme zaregistrovali, je součet variant někdy vyšší než počet hostů (někteří použili tvary *musí/musejí* častěji během jednoho rozhovoru).

5.6.1 Kategorie hostů DVTV a jejich užívání *muset* ve 3. os. pl.

Nyní se už zaměříme konkrétně na hosty interview. Popíšeme si, jaké věkové skupiny, zaměstnání, původ se vyskytují v pořadech nejčastěji, a určíme pro každou skupinu nejčastěji používanou variantu.

Nyní budeme brát v potaz pouze účastníky, kteří užili spisovné varianty. Nespisovnou variantu „*musej*“ rozebereme později.

V tabulkách je pořadí určováno sestupně podle aspektu, ve které kategorii se nachází nejvíce hostů, kromě dat narození, která jsou řazena od nejstaršího po nemladší.

Pohlaví	Počet hostů	(ne)musí	(ne)musejí
muž	64	85 (94,4 %)	5 (5,6 %)
žena	17	21 (100 %)	0 (0 %)

Tabulka 8

Datum narození	Počet hostů narozených v období	(ne)musí	(ne)musejí
1930–1939	2	3 (100 %)	0 (0 %)
1940–1949	6	7 (87,5 %)	1 (12,5 %)
1950–1959	14	17 (94,4 %)	1 (5,6 %)
1960–1969	20	30 (100 %)	0 (0 %)
1970–1979	21	21 (95,5 %)	1 (4,5 %)
1980–1989	18	28 (93,3 %)	2 (6,7 %)

Tabulka 9

Zaměstnání ¹³	Počet hostů v zaměstnání	(ne)musí	(ne)musejí
politik/diplomat	19	32 (100 %)	0 (0 %)
lékař/vědec	15	17 (89,5 %)	2 (10,5 %)
umělec/zpěvák/spisovatel/filmové, divadelní zaměstnání,...	10	12 (92,3 %)	1 (7,5 %)
novinář	8	7 (87,5 %)	1 (12,5 %)
právník/soudce	6	7 (87,5 %)	1 (12,5 %)
manažer/podnikatel	5	6 (100 %)	0 (0 %)
analytik	4	5 (100 %)	0 (0 %)
pedagog	4	4 (100 %)	0 (0 %)
sociální práce	2	2 (100 %)	0 (0 %)
sportovec	2	5 (100 %)	0 (0 %)
jiné ¹⁴	5	8 (100 %)	0 (0 %)
neznámé	1	1 (100 %)	0 (0 %)

Tabulka 10

Vzdělání	Počet hostů s daným vzděláním	(ne)musí	(ne)musejí
VŠ	68	87 (94,6 %)	5 (5,4 %)
SŠ/VOŠ	5	10 (100 %)	0 (0 %)
ZŠ	2	2 (100 %)	0 (0 %)
neznámé	6	7 (100 %)	0 (0 %)

Tabulka 11

¹³ Někteří mohou mít více povolání či zájmů, ale jedinec je přiřazen pouze do jedné kategorie. Přiřazení závisí na tom, jako roli v rozhovoru v tu chvíli zastupuje nebo popřípadě, které zaměstnání je aktuální nebo jaké činnosti se věnoval nejdéle.

¹⁴ Prezident Asociace profesionálních myslivců ČR, expert na plánování a optimalizaci lidských zdrojů, student, ředitel Kloknerova ústavu ČVUT, chovatelka prasat.

Původ	Počet hostů původu	(ne)musí	(ne)musejí
Praha	31	44 (91,3 %)	2 (8,7 %)
Jihomoravský kraj	9	11 (100 %)	0 (0 %)
Plzeňský kraj	5	6 (100 %)	0 (0 %)
Středočeský kraj	4	5 (100 %)	0 (0 %)
Ústecký kraj	4	5 (83,3 %)	1 (16,7 %)
Liberecký kraj	3	3 (100 %)	0 (0 %)
Moravskoslezský kraj	3	7 (100 %)	0 (0 %)
Pardubický kraj	3	3 (100 %)	0 (0 %)
Karlovarský kraj	2	2 (100 %)	0 (0 %)
Jihočeský kraj	2	4 (100 %)	0 (0 %)
Olomoucký kraj	2	3 (100 %)	0 (0 %)
Vysočina	2	2 (100 %)	0 (0 %)
Zlínský kraj	2	2 (100 %)	0 (0 %)
Královehradecký kraj	1	1 (100 %)	0 (0 %)
Zahraničí ¹⁵	2	2 (100 %)	0 (0 %)
Neznámé	6	6 (75 %)	2 (25 %)

Tabulka 12

Na straně hostů podíl varianty *(oni) musí* činí 95,5 % (105 výskytů), podíl varianty *musejí* 4,5 % (5 výskytů).

5.6.2 Moderátoři DVTV a jejich užívání tvarových variant ve 3. os. pl.

Varianta *musejí* je u moderátorů DVTV průměrně o něco častější než u jejich hostů. Zajisté je to způsobeno i jejich žurnalistickou prací, jejich připraveností, snahou o přesné vyjadřování a o co nejlepší formu jazyka.

Vyčasované sloveso *muset* ve 3. os. pl. od moderátorů máme v našem vzorku celkem 14. Jejich volba ve tvaru této osoby je v naší práci naprosto vyrovnaná 7:7.

¹⁵ Češi žijící již delší dobu v zahraničí (Indonésie, Amerika)

Z pořadů, jež jsou v našem vzorku obsaženy, použila Drtinová 4x *musí* a 6x *musejí*, Veselovský 1x *musí* a 2x *musejí*. U Filipa Horkého, který už v DVTV není zaměstnán, jsme zaznamenali jen jedenkrát *musí*. U Emmy Smetany jsme nenalezli ani jednu z našich zkoumaných variant.

Daniela Drtinová i Martin Veselovský se narodili na začátku 70. let (věk: 49, 47). Veselovský má oproti Drtinové nejvyšší dosažené vzdělání střední.

Je ale zajímavé, že oba dva používají obě varianty téměř vyrovnaně. I v malém vzorku můžeme poznat, že *musejí* je jim možná během rozhovorů o něco bližší.

5.6.3 Interpretace dat z DVTV

V samotné empirii se zabýváme různými faktory, které by mohly ovlivňovat volbu varianty. Jsou to faktory uvedené v tabulkách 8-12. Uvedeme vybrané citáty z pořadů, u nichž budeme zkoumat, zda záleží i na slovosledu ve větě nebo na tom, k jakému podmětu se přísudek (*muset*) váže. V některých případech je i zajímavé mísení spisovných variant, či dokonce kódů (spisovná a obecná čeština).

Z popsaného vzorku je nesporné, že varianta *oni musí* v dialozích DVTV jasně převažuje. Ze 110 dokladů spisovných variant hostů je pouze 5x použito *musejí*. U moderátorů, jak jsme ukázali, jsou tyto dvě varianty velice vyrovnané, ale s výrazně menším počtem dokladů.

5.6.4 Zvláštnosti v objevených variantách - mísení variant

V několika případech dochází k mísení variant či dokonce kódů (spisovná, obecná čeština).

U Jana Outlého, politologa, se objevily oba tvary, které vyslovil přibližně s dvouminutovým odstupem, což je v mluveném projevu poměrně dlouhá doba: „[...] ti kandidáti **musí** zveřejnit [...] O tom, že dostali od nás pokutu zhruba stovka mladých stran, vlastně lokálních stran, že si nezřídili zvláštní účty, které **musejí** mít [...]“ (DVTV, 15. 2. 2018 11:46, 13:09¹⁶). Je možné, že v druhé větě využil tuto možnost, neboť ve vedlejší větě není vyjádřen podmět a možný cíl byl, aby bylo jasné, že se přísudek

¹⁶ Uvedený časový údaj je moment, kdy je jedna z variant vyslovena.

vztahuje ke stranám, tedy nevyjádřenému podmětu ve větě. Zase si ale musíme uvědomit, že to bychom nejspíše poznali i s variantou *musí*, neboť je to z kontextu zřejmé.

Tato kombinace během jednoho rozhovoru se objevuje i moderátorky Daniely Drtinové: „Tak to je podle vás opravdu demokracie ohrožena tak moc, že **musejí** vystartovat filmové režisérky?“ (DVTV, 26. 7. 2017, 0:16) „Dobře, ale hrozí teď totalita, že **musí** do boje tedy filmové dokumentaristky?“ (DVTV, 26. 7. 2017, 0:59) Drtinová zde musí otázku zopakovat, ale je zajímavé, že ani ne minutu od první stejné otázky použije jinou možnost.

Došlo i k mísení spisovného *musí* s nespisovnou variantou „*musej*“, a to u prezidenta českého biatlonu Jiřího Hamzy. U něj se stalo, že nejspíše v daný moment nevěděl, jaká volit slova, zopakoval několikrát *musí* a nakonec, když se rozhodl, co říci, zvolil v rychlém sledu *musej*: „Musí, musí, musej se ti lidi [...]“ (DVTV, 2. 3. 2017 2:00).

Totéž jsme ještě zaznamenali například u vojenského lékaře Martina Oberreiterova: „Tak z celého toho jeho vyprávění mně vyplynulo, že oni vopravdu se musej poznat na dřevě. Někdy to není až tak společensky pěkné, protože oni třeba mezi sebou bojují, nebo takové ty věci, ale oni musí. A tady v těchto situacích, které jsou mezní, krajní, samozřejmě vždycky musí být legální, to je samozřejmé [...]“ (DVTV, 19. 11. 2017, 5:09, 5:23, 5:29) Při první použité variantě („*musej*“) ho možná ovlivnilo předchozí slovo s protetickým v.

5.6.5 Zvláštnosti v objevených variantách - „*musej*“

V pořadu DVTV se objevuje nespisovná varianta „*musej*“ i jako jediná varianta, jíž host užívá. Náš vzorek ji obsahuje celkem 11x. Je nepochybné, že je to způsobeno mluveností. V psaném projevu by nejspíše ti lidé použili variantu spisovnou.

V rozhovorech DVTV je sice dotazovaný seznámen s okruhy předem, ale nemá své odpovědi napsané, aby je mohl přečíst. Svě odpovědi vytváří na místě a někteří se i v tomto oficiálním interview přikloní v daném momentu k nespisovnosti, aniž by si to uvědomovali. Je ale pravda, že lidem s vyšší pracovní pozicí a zvyklým vystupovat na veřejnosti, jako například politikům, šéfredaktorům apod., se to nestává. Avšak může být překvapující, že se to někdy stalo samotným novinářům (Tomáš Poláček, Radan Šprongl). Tito novináři ale především cestují po světě, třeba i stopem a účastní se sami akcí, o nichž

poté informují. S tímto životním stylem pro ně určitě není spisovnost nejdůležitější. Důkazem je to, že u Radana Šprongla nebyl celý výrok zcela spisovný: „Ty lidi **musej** po svejch.“ (DVTV, 9. 3. 2017 4:11) Tento typ novinářů lze podle Hedin zařadit do role „příkladu“ nebo „názoru“, neboť vyprávějí nějaký zážitek, který chtějí předat posluchačům a z něhož vyvozují nějaké závěry nebo na ně mají své názory. V tabulce 7 je jasné vidět, že u těchto osob se kódy mohou střídát nebo se u nich objevuje jen obecná čeština.

U sportovců (zde Jaroslav Kulhavý) zase nebývá příliš časté, že by se moc zaměřovali na spisovnost, i navzdory skutečnosti, že během své kariéry musejí poskytnout mnoho rozhovorů. V častějších případech se jedná ale především o běžné lidi, kteří nemají tolik zkušeností s veřejnými mluvenými projevy.

Zaměstnání se u těch, kteří užili nespisovný tvar, neopakuje. Nenalezli jsme tedy v tomto faktoru žádnou pravidelnost. Všichni tito mluvčí jsou ve věkovém rozmezí devíti let (narozeniny 60. – 80. léta), až na cyklistu Kulhavého, který je mladší. Bohužel u mnoha z nich se věk nepodařil zjistit (4) a je pouze odhadovaný na desetiletí. Ani vzdělání se příliš neliší, většina z nich vystudovala vysokou školu a je vidět, že nepřipravený mluvený projev může mít vliv na každého.

Tato varianta ale pro náš výzkum není klíčová, proto se znovu zaměříme na tvary *musí/musejí* a na faktory, jež mohou jejich užití ovlivňovat.

5.6.6 Kritérium pohlaví

Ze všech výskytů, jak jsme již ukázali, převažuje varianta *musí* a všech 5 nalezených tvarů *musejí* bylo řečeno muži. Zastoupení mužů a žen je ve vzorku výrazně asymetrické: 64 mužů, 17 žen. Avšak je tomu tak i v obecné rovině, muži se v pořadech DVTV objevují častěji.

Nelze tedy přesně dokázat, jak výskyt variant koreluje s faktorem pohlaví, neboť žen není ani třetina z celkového počtu hostů. Kdybychom měli v DVTV zastoupeny ženy alespoň v podobném počtu jako muže, toto kritérium by jistě nějaký výsledek ukázalo.

U tohoto faktoru nebyla tedy v našem případě nalezena žádná evidentní převaha v tom, které pohlaví si jakou variantu vybírá častěji, protože počet mužů a žen je v dílech DVTV, jež jsou v naší práci využity, velice nevyrovnaný.

5.6.7 Kritérium věku

Varianta *oni* musí podle korpusu vždy převládat, i když nám nebyl schopný poskytnout vždy dostatek dat. Také nám ale ukazuje, že ve 2. polovině 20. století se *musejí* do dostalo do více do podvědomí mluvčích. Hodně našich hostů z našeho vzorku by si tento tvar mohlo vybrat, poněvadž téměř všichni jsou v tomto období narozeni. Nelze už ovšem předpokládat, že všichni tuto variantu znají. Nakonec ji použilo pouze 5 lidí.

Musejí si vybral jeden muž ze šesti mluvčích narozených v letech 1940–1949, Petr Hannig. Dále *musejí* využil jeden člověk z patnácti narozených v dekádě 1950–1959, Jan Lebl. Z nejpočetněji zastoupených skupin (1960–1979) se z 41 lidí našel také pouze jeden uživatel tvaru *musejí*, Jan Outlý. U něj ovšem už víme, že zkombinoval varianty *obě*. Z 18 nejmladších hostů (1980–1989) v našem vzorku jsou dva s delším tvarem, Ondřej Kundra a Ondřej Šťastný.

Vzhledem k malé četnosti výskytu varianty *musejí* nelze přesně určit, jak je věk ve volbě důležitý. Jediné, co můžeme vyvodit je, že tvar *musejí* je pravděpodobnější u lidí mezi 40-70, což je tak velký rozptyl, že faktor věku nehraje v našem vzorku roli.

5.6.8 Kritérium povolání

Zaměstnání jednotlivců spojíme částečně s typologií hostů Hedin. V kapitole 5.3 jsme v obecné rovině naznačili, jaký kód od určitého typu lidí očekávat. Nyní ověříme, zda se tento model v našem vzorku potvrdil.

Celkově se pouze u čtyř skupin povolání objevila delší varianta, kterou jsme našli pouze 5x.

V tabulce 10 můžeme vidět, jaká zaměstnání se u osob v našem vzorku objevují nejčastěji. Jde především o oblast politiky, medicíny a vědy. Například politiky lze zařadit především do role „odpovědné“. Lidé něco zastupují, argumentují, brání se námitkám. Částečně je můžeme zařadit i do role „náзору“. Lékaři a vědci asi nejvíce zastupují roli „odborníka“. U všech těchto typů se předpokládá jazyk spisovný (u „náзору“ to tak být úplně nemusí, ale pokud jde konkrétně o politiky, nepředpokládáme u nich nespisovnou češtinu), což se v našem výzkumu potvrzuje. Mezi sledovanými politiky, kteří jsou v obecné rovině nejčastějšími pozvanými, se nenaskytl žádný, který

by tvaru *musejí* využil. U lékařů/vědců se zástupci varianty *musejí* našli, i když jich je v našem vzorku o čtyři méně než politiků. Variantu *musejí* užil z 15 lidí s tímto zaměstnáním endokrinolog a pediatr Jan Lebl a již zmiňovaný politolog Jan Outlý, což je v průměru velice málo. Stejně je tomu i u ostatních tří skupin.

Tento tvar použil také pouze jeden zástupce novinářské práce, a to Ondřej Kundra (typ: „odborník“ či „názor“). U novinářů bychom očekávali možná variantu *musejí* častěji vzhledem k publicistické práci moderátorů DVTV. Avšak může existovat rozdíl přímo mezi novináři publikujícími do novin (tištěných nebo internetových) a mezi moderátory online zpráv. U žurnalistů se i může stávat, že pokud píší, využívají varianty *musejí*, ale v mluvě radši použijí *musí*, například z důvodu jazykové ekonomie. Celkově mají novináři intenzivnější kontakt s psanými texty, které na ně jistě mají vliv.

Dále si delší variantu zvolil jeden host z desíti, kteří se ve své práci zaměřují na nějaký druh umění. Je jím ale člověk, který se chtěl angažovat i v politice. Petr Hannig byl kandidátem na českého prezidenta. Byl by to tím pádem v našem vzorku jediný člověk v politice, jenž si vybral delší variantu.

Poslední mluvčí, který si užil *musejí*, je povoláním právník. Hostů s právnickým zaměřením máme v našem vzorku celkem šest. V průměru je to tedy podobné jako u novinářů. Dle tabulky Hedin můžeme advokáty zařadit mezi typ „odborník“, u něhož očekáváme spisovnou a kultivovanou češtinu.

Náš průzkum potvrzuje teorii Hedin. Osoby, které lze zařadit do role odborníka (vědec, právník, podnikatel, analytik, pedagog), odpovědné role (politik) a názoru (umělec), mluvili až na výjimky spisovně. Zato u lidí, kteří přišli odvyprávět své příběhy a zážitky se objevila i čeština nespisovná (novináři Radan Šprongl a Tomáš Poláček, vojenský lékař Martin Oberreiter, sportovec Jaroslav Kulhavý).

Závěrem u tohoto kritéria můžeme říci, že zaměstnání hraje ve volbě varianty poněkud vyšší roli než například faktor pohlaví.

5.6.9 Kritérium vzdělání

Z 81 hostů vystudovalo 68 vysokou školu. Z nich využilo varianty *musejí* pouze pět lidí (cca 5 %). Respondenti s ukončeným středním nebo základním vzděláním si ji ne zvolili vůbec.

Bohužel je v DVTV málo zástupců s posledním ukončeným středním nebo základním vzděláním. Z takto malých skupin nelze příliš dobře vyvozovat dalekosáhlé závěry. S ukončeným vysokým vzděláním ale určitě blíže souvisí povolání. Teoreticky můžeme z našich výsledků vyvodit, že variantu *musejí* máme větší šanci objevit u lidí s vysokoškolským vzděláním, kde s touto variantou možná s větší pravděpodobností přicházejí do styku.

U šesti hostů jsme bohužel nejvyšší dosažené vzdělání nezjistili, ale ani u jednoho varianta *musejí* neobjevila.

5.6.10 Kritérium místa narození, bydliště

V kapitole 2.3.3 jsme uvedli, že *-í* nebo *-ejí* bylo pro některé kraje a místní nářečí původně typičtější. Varianty *musí* a *musejí* se začaly poté prolínat. Jistě to bylo způsobeno i tím, že český národ se postupně rozrůstal a lidé se začali stěhovat. Proto toto kritérium nemusí mít vysokou výpovědní hodnotu.

Nejvíce hostů DVTV pochází z Prahy, což má jednoduchý důvod - ústředí DVTV se nachází také v Praze. Je snazší zvát si zajímavé osobnosti ze středu České republiky. Také zde sídlí i většina politiků, kteří jak jsme si už řekli, navštěvují DVTV nejčastěji. Z 31 hostů s původem nebo bydlištěm v Praze dva užili delší varianty *musejí* – Ondřej Šťastný a Jan Lebl. Zde vidíme, že i z 31 lidí je pravděpodobnost na užití varianty *musejí* velice malá. Dá se tím pádem už předpokládat, že u krajů, které jsou mnohem méně zastoupeny, se tato pravděpodobnost ještě zmenší.

Petr Hannig, jenž použil delšího tvaru *musejí*, pochází u Ústeckého kraje.

Bohužel u dvou uživatelů *musejí* není místo bydliště nebo místo narození známo – Ondřej Kundra a Jan Outlý. Použití varianty *musejí* je u nich však patrně způsobeno druhem povolání nebo jinými faktory.

U zbývajících hostů (44), kteří žijí v cizině, jejich bydliště neznáme nebo pocházejí z ostatních krajů (Jihomoravský, Liberecký, Moravskoslezský, Pardubický, Plzeňský, Karlovarský, Jihočeský, Olomoucký, Vysočina, Zlínský, Královehradecký, Středočeský) se varianta *musejí* vůbec nevyskytla.

U tohoto faktoru nebyla nalezena žádná evidentní pravidelnost v užívání varianty, ale je to způsobeno samozřejmě i malým získaným vzorkem. Můžeme se ale i přesto domnívat, že místo narození a bydliště nehraje dnes ve volbě varianty stěžejní roli.

5.6.11 Kritérium slovosledu a druhu podmětu

V předchozích podkapitolách jsme se zabývali společenskými, sociálními aspekty. Nyní se podíváme na stavbu věty a na pozici větných členů ve větě. Podrobně se podíváme, zda ve volbě varianty záleží na vyjádřeném či nevyjádřeném podmětu a zda se vyčasované sloveso *muset* nachází v hlavní či vedlejší větě. Rozebereme si vždy větu s variantou *musejí* (celkem 5 od hostů a 7 od moderátorů) a dané věty porovnáme s několika větami, kde se vyskytuje tvar *musí*, abychom popřípadě našli faktor, který by podporoval užití tvaru *musejí*.

HOSTÉ:

1) PODMĚT VYJÁDŘENÝ

a)

Ondřej Kundra: „To znamená, že BIS během jednoho dne v celé České republice může permanentně sledovat čtyři až pět osob, protože ti lidé se **musejí** prostřídat.“ (DVTV, 26. 2. 2016, 5:21)

- věta vedlejší, podmět před přísudkem

b)

Ondřej Šťastný: „Nicméně si musíme taky uvědomit, že policie a státní zástupce **musejí** konat, policie musí obvinít státní zástupce, obžalovat i v případech skutkově nejasných.“ (DVTV, 24.8.2017 9:24)

- věta vedlejší, podmět (několikanásobný) před přísudkem

c)

Petr Hannig: „[...] kdyby velká média byla spravedlivá ke všem, tak **nemusejí** tam malá alternativní média vůbec zasahovat.“ (DVTV, 13.12. 2017, 57:33)

- věta hlavní, podmět za přísudkem (dál¹⁷)

Jelikož se podmět nachází za přísudkem, je možné, že použil s největší pravděpodobností podvědomě variantu *usejí*, aby bylo hned jasné, že se jedná o plurál (média ve smyslu veřejného zpravodajství je pouze plurál).

X

d)

Helena Rampachová (psycholožka): „Ty kampaně **musí** běžet třeba tři, čtyři, pět let.“ (DVTV, 5. 2. 2018, 13:30)

- věta hlavní, podmět před přísudkem

e)

Petr Kolář (manažer, exdiplomat): „Rusové si **musí** udělat pořádek doma. [...] Oni si tam **musí** udělat pořádek.“ (DVTV, 3. 4. 2018), 14:48, 14: 58)

- věta hlavní, podmět před přísudkem

f)

Ivan Gabal (sociolog, poslanec): „Je potřeba říct, že diplomatické vztahy mezi dvěma zeměmi **musí** nějakým způsobem harmonizovat v jejich pozicích a nepoškozovat jedna druhou.“ (DVTV, 16. 8. 2017, 0:52)

- věta vedlejší, podmět před přísudkem (dál)

g)

Tomáš Zatloukal (školní inspektor): [...] ale každý vývoj znamená, že na něho **musí** všichni ti aktéři reagovat.“ (DVTV, 15. 12. 2017, 6:21)

- věta vedlejší, podmět za přísudkem

¹⁷ Podmět není v těsné blízkosti přísudku, dělí je aspoň dva jiné větné členy

h)

Mikuláš Bek (pedagog): „Já myslím, že **musí** posoudit voliči.“ (DVTV, 8. 3. 2018, 7:49)

- věta vedlejší, podmět za přísudkem

2) PODMĚT NEVYJÁDŘENÝ

a)

Jan Lebl: „Nejde už jen o kontrolu toho chování, ale je schopen těch nejkompexnějších činností mozku, které **musejí** zahrnout velké množství faktorů, velké množství proměnných [...]“ (DVTV, 9. 11. 2017 5:37)

- věta vedlejší, přísudek se vztahuje k *činnostem*

b)

Jan Outlý: „Teď vlastně dneska vyšla tisková zpráva o tom, že dostaly od nás pokutu zhruba stovka malých stran, vlastně lokálních stran, za to, že si nezřídili zvláštní účty, které **musejí** mít na příjem darů a případně státních příspěvků.“ (DVTV, 15.2.2018, 13:09)

- věta vedlejší, přísudek se vztahuje k *účtům*

X

c)

Pavel Žáček (poslanec): „Ten člověk je vybrán na pět let, má na to mandát a musí mít velmi závažné důvody, které **musí** být [...]“ (DVTV, 28. 2. 2018, 1:03)

- věta vedlejší, přísudek se vztahuje k *důvodům*

d)

Marek Wollner (šéfredaktor): Samozřejmě politici mohou lidi lákat na to, že **musí** za Českou televizi, vůbec za veřejnoprávní média platit poplatky a tváří se, že by je této povinnosti taky zbavili. (DVTV, 22. 3. 2017, 13:02)

- věta vedlejší, přísudek se vztahuje k *lidem*

e)

Marek Benda (poslanec): „Aby mi děti nezačly v osmnácti jančit, že **musí** vyrazit na první zábavu a urazit tam šest piv.“ (DVTV, 20. 2. 2018, 12:44)

- věta vedlejší, přísudek se vztahuje k *dětem* (dál)

Tento typ souvětí, se objevuje v našem vzorku asi nejčastěji. Součást souvětí je vedlejší věta se slovesem *muset* a vztahuje se nejčastěji k nějakému předmětu v předešlých větách.

MODERÁTOŘI:

1) PODMĚT VYJÁDŘENÝ

a)

Drtinová: „Jaké okolnosti **musejí** nastat, aby [...]“ (DVTV, 5. 3. 2018, 2:16)

- věta hlavní, podmět za přísudkem

b)

Drtinová: „Tak to je podle vás opravdu demokracie ohrožena tak moc, že **musejí** vystartovat filmové režisérky?“ (DVTV, 26. 7. 2017, 0:16)

- věta vedlejší, podmět za přísudkem

Zajímavé je, že po této otázce přichází nepřímá odpověď Olgy Sommerové a Drtinová pokládá otázku znovu (jen doplněnou), už ovšem s jinou variantou. „Dobře, ale hrozí teď totalita, že **musí** do boje tedy filmové dokumentaristky? (DVTV, 26. 7. 2017, 0:59) Rozdíl ve variantě není to způsoben druhem věty nebo rozdílnou polohou podmětu ve větě, neboť v obou případech je až za přísudkem a na konci věty. Avšak obrat „musejí vystartovat do boje“ je v jisté míře expresivní a dalo by se to považovat i za určité novinářské klišé nebo zveličování a pokud dnes tvar *musejí* nese nějaký příznak (z důvodu, že je v našem vzorku tak málo použit) hodí se do této fráze možná více. Na této větě to ale nemůžeme dokázat, na případné konstatování této teorie bychom potřebovali mnohem více dokladů.

Dalo by se uvažovat i nad tím, že jeden mluvčí může nechtěně ovlivňovat druhého. Po druhé otázce odpovídá Sommerová: „Já nevím, jestli **musí** nebo **nemusí**,

prostě se to tak stalo.“ Je možné, že řekla tuto variantu, protože ji slyšela pár vteřin předtím, avšak nemůžeme to nijak ověřit.

c)

Veselovský: „Je to, co mi popisujete, něco s čím v podstatě někteří lidé v šoubyznysu prostě **musejí** počítat, pokud chtějí [...]“ (DVTV, 21. 3. 2016, 4:17)

- věta hlavní, podmět před přísudkem (dál)

X

d)

Veselovský: „[...] jestli je Slovensko země, kde se novináři **musí** bát.“ (DVTV, 26. 2. 2018, 00:28)

- věta vedlejší, podmět před přísudkem

e)

Drtinová: „Oni **musí** sepsat nějakou písemnou žádost, ve které si vyžádají nějaký kurz?“ (DVTV, 5. 4. 2018)

- věta hlavní, podmět před přísudkem

2) PODMĚT NEVYJÁDŘENÝ

a)

Drtinová: „Kde berete ty lidi? Jak drsné to pro ně je? Čím **musejí** disponovat, aby tohle vůbec zvládli?“ (DVTV, 14. 4. 2018, 10:17)

- věta hlavní, přísudek se vztahuje k *lidem* (dál)

b)

Drtinová: „A jak vnímáte ten problém, nebo to co se často nastiňuje, že si děti na pěstouny zvyknou, na ty přechodné, a pak od nich **musejí** odejít?“ (DVTV, 28. 11. 2017, 7:28)

- věta vedlejší, přísudek se vztahuje k *dětem* (dál)

c)

Drtinová: „To znamená, že mají víc překážek, které **musejí** překonat než třeba mladí na západě?“ (DVTV, 5. 3. 2018, 5:45)

- věta vedlejší, přísudek se vztahuje k *mladým lidem* (dál) (mluvil o nich host)

d)

Veselovský: „Skrz, řekněme zneužití tohoto paragrafu, který jste teď popsal, skrz tento mechanismus, jsou sem z Ukrajiny dováženy nějaké blíže neurčené počty lékařů, kteří **nemusejí** mít aprobační zkoušky, kteří asi neumějí česky.“ (DVTV, 20. 4. 2018, 4:39)

- věta vedlejší, přísudek se vztahuje k *lékařům*

X

e)

Drtinová: „Jsou třeba témata, která se **nemusí** dostat přes ČTK.“ (DVTV, 10. 4. 2018, 5:05)

- věta vedlejší, přísudek se vztahuje k *tématům*

VÝSLEDEK:

Na několika příkladech jsme si ukázali, že pokud je podmět vyjádřen i nevyjádřen, používají se obě varianty, i když v našem vzorku stále převažuje *musí*. Teoreticky by se dalo říci, že pokud je v souvětí či větě podmět od přísudku více vzdálen, nebo se nachází až za ním, existuje větší pravděpodobnost užití delšího tvaru pro zřetelné vyjádření shody v čísle. V praxi, jak vidíme, to tak ale úplně nefunguje.

V našem vzorku je pár vět, v nichž je podmět dál a je použito *musejí*: „Kde berete ty lidi? Jak drsné to pro ně je? Čím **musejí** disponovat [...]“ nebo „[...] že si děti na pěstouny zvyknou, na ty přechodné, a pak od nich **musejí** odejít?“. U moderátorů by toto ještě nějakým způsobem fungovalo, ale i oni spolu s některými hosty užili *musejí* ve větách, v nichž je podmět v bezprostřední blízkosti nebo se *muset* vztahuje ke slovu v předchozí větě, které se ale nachází třeba ihned před čárkou: „Nicméně si musíme taky si uvědomit, že policie a státní zástupce **musejí** konat [...]“, „[...] že si nezřídili zvláštní

účty, které **musejí** mít na příjem darů a případně státních příspěvků.“, „Jaké okolnosti **musejí** nastat, aby [...]“

V následujícím souvětích je podmět daleko od slovesa *muset*, přesto je užita kratší varianta: „Vím, že lidem, kteří třeba se teď na nás dívají [...] a **nemusí** tomu věřit.“ (Ivana Svobodová, DVTV, 12. 3. 2018, 13:12) Poté samozřejmě je nejčastější *musí* ve větách, kdy je podmět s přísudkem u sebe nebo i ve vedlejších větách a *musí* se vztahuje například k nějakému předmětu v předchozí větě a bývá například hned před čárkou: „Lidi se **musí** být schopni vlastně celý život za pochodu učit. (Tomáš Dombrovský, DVTV, 27. 2. 2017, 17:10)

Z toho všeho vyplývá, že dnes je velice těžké určit nějaký mezník mezi variantami a určit, kdy se která používá. Existují lidé, kteří si uvědomují, že pokud není jasné, o kom se mluví, použijí radši delší tvar, avšak je tomu tak velice zřídka. Zvlášť v televizi během mluvených rozhovorů, v nichž mluvený projev často zřetelně ovlivňuje mluvčího.

Na našich příkladech jasně vidíme, že příliš nezáleží na tom, zda se jedná o hlavní či vedlejší větu (celkově je ale syntaktický faktor obtížně prokazatelný), o vyjádřený či nevyjádřený podmět, o podmět nacházející se před nebo za přísudkem. Záleží na respondentovi, kterou variantu vysloví, neboť je to většinou ta, kterou používá celý život a je pro něj přirozenější. Také musíme brát v potaz, že třeba není ani s oběma variantami obeznámen.

5.7 Vzorek z iDNES

Nyní naše data z mluvených rozhovorů srovnáme s psanou publicistikou, a to přesněji s portálem iDNES.cz. Jedná se pouze o srovnávací vzorek, není proto tak rozsáhlý jako předešlý. V našem průzkumu použijeme 60 textů z rubriky Zpráv, kde jsme našli celkem 78 tvarů 3. os. pl. Tvar *musí/nemusí* se ve zprávách v našem vzorku objevilo celkem 49x (43/6). Variantu s kmenotvornou příponou *-ej-* (*musejí*) jsme našli 29x (24/5).

Z použitých zpráv podíl varianty (*oni*) *musí* činí 62,8 % (49 výskytů), podíl varianty *musejí* 37,2 % (29 výskytů).

Vidíme, že je to procentuálně mnohem vyšší poměr než u mluvené publicistiky.

5.7.1 Interpretace dat z iDNES

Ideální by bylo i zde stejná kritéria jako v případě hostů DVTV, bohužel u většiny z nich nejsou data známa a například věk by se dal pouze odhadovat. Naneštěstí u hodně textů není ani uveden autor, pouze ČTK či iDNES.cz. Proto by takové informace byly jen poloviční, a ne zcela přesné. Do DVTV jsou zváni většinou hosté známější, které publikum může už znát a informace o nich jsou dostupné.

V rámci iDNES.cz se samozřejmě neobjevují žádné nespisovné výrazy, neboť jde o psané zpravodajství. Dochází ale občas k mísení variant (*oni*) *musí/musejí* také během jednoho článku, a to přesně ve třech zprávách:

a) iDNES, 9.10. 2017, Václav Janouš¹⁸

„I proto taxikáři považují za neférové, že řidiči Uberu nic z toho splňovat **nemusejí**.“

„Tvrdí, že zatímco oni **musí** splnit přísné podmínky, řidičem Uberu se může stát kdokoliv, kdo má mobil a automobil.“

„[...] vozidla taxislužby **musí** mít sjednané speciální pojištění, jehož cena je většinou několikanásobně vyšší.“

V první větě použil tvar *musejí* a jak můžeme vidět, je to jediná ze tří vět, v níž je podmět dál od přísudku. Ve všech je podmět vyjádřený.

b) iDNES, 23. 11. 2017, Alena Beníšková

„Ženy před soudem **musí** prokazovat, že se intenzivně bránily, jsou jim kladeny nepřípustné otázky a **musejí** absolvovat několikahodinové výslechy.“

Ve větě u přísudku *musí* je vyjádřený podmět poměrně v blízkosti, poté avšak není podmět vyjádřen a přísudek se stále vztahuje k *ženám* na začátku souvětí.

c) iDNES, 22. 11. 2017, Linda Veselá

„Ženy navíc **musejí** každodenně vařit a uklízet.“

„[...] výpovědi dezertérů **musí** být posuzovány s obezřetností.“

¹⁸ Přesné citace na věty ze serveru iDNES.cz viz Příloha 3

Ve třetím případě jsou zase věty, kde je podmět vyjádřený a blízko u přísudku, ale stejně je použita varianta *musí*. Možná by to šlo zdůvodnit tím, že v první větě se jedná o živou bytost, zato ve druhé o abstraktní pojem. Opět to ale nemůžeme dokázat pouze na jedné větě, stejně jako u expresivnosti. Na přesné konstatování bychom potřebovali mnohem více dokladů.

V psané publicistice se objevuje delší varianta mnohem častěji. Celkově výskyt obou variant je v našem vzorku z psané žurnalistiky mnohem častější. Někteří autoři použijí *musí* nebo *musejí* hned několikrát (průměrně mnohem častěji než host v DVTV):

„Chovatelé **musejí** v oblasti zasažené morem porazit domácí prasata.“ „Obehnané ohradníky **musejí** chovatelé do 1. prosince porazit.“ „Chovatelé v celém okrese Zlín nově **musejí** veterinářům hlásit veškeré úhyny domácích prasat.“ „Více než čtyřicet obcí na Zlínsku uvedených v nařízení dále **musí** do 13. listopadu provést soupis všech hospodářství s chovem prasat a ten **musejí** obce do 15. listopadu předat krajské veterinární správě.“ (iDNES.cz, ČTK, iDNES, 8. 11. 2017)

„Praktickým lékařům, zubařům a ambulantním specialistům vadí to, že [...] Od ledna 2018 **musí** povinně posílat recepty elektronicky, od března i evidovat tržby.“ „Většina lékařů [...] **Musí** ale počítač s internetem v ordinaci už používat [...] Lékaři si **musí** navíc registrovat do systému a zařídit si elektronický podpis.“ (iDNES. cz, ČTK, Alena Beníšková, 10. 10. 2017)

Nyní si uvedeme příklady několika vět a zhodnotíme jejich stavbu stejně jako u vět z DVTV:

1) PODMĚT VYJÁDŘENÝ

a)

„Pražané se od pondělí **musejí** obejít bez možnosti [...]“ (iDNES. cz, Luboš Kratochvíl, 25. 9. 2017)

- věta hlavní, podmět před přísudkem (dál)

b)

„Opakované teroristické útoky v Evropě podle něj ukázaly, že státy EU **musejí** mít potřebu kontroly zavést právě i kvůli vážným bezpečnostním hrozbám.“ (iDNES.cz, iDNES, ČTK, 27. 9. 2017)

- věta vedlejší, podmět před přísudkem

c)

„Pro vstup do darknetu, tajného internetového společenství, **musejí** mít ale lidé speciální klíč.“ (iDNES, ČTK, 9. 10. 2017)

- věta hlavní, podmět za přísudkem (dál)

X

d)

„Považuje za absurdní, že absolventi Harvardu, Oxfordu či Cambridge **musí** mnohdy měsíce čekat.“ (iDNES.cz, iDNES, 13. 10. 2017)

- věta vedlejší, podmět před přísudkem (dál)

e)

„Všichni budoucí maturanti ze středních odborných škol **musí** mít [...]“ (iDNES. cz, Eva Zahradnická, Radka Hrdinová, 12. 11. 2017)

- věta hlavní, podmět před přísudkem (dál)

f)

„Vondráček upozornil, že v případě Babiše **musí** poslanci zvážit zájmy země, protože půjde o premiéra.“ (iDNES. cz, ČTK, Václav Ferebauer, 26. 11. 2017)

- věta vedlejší, podmět za přísudkem

2) PODMĚT NEVYJÁDRĚNÝ

a)

„Ženy před soudem **musí** prokazovat, že se intenzivně bránily, jsou jim kladeny nepřipustné otázky a **musejí** absolvovat několikahodinové výslechy.“ (iDNES.cz, Alena Beníšková, 23. 11. 2017)

- věta hlavní, přísudek se vztahuje k *ženám*

Ve zprávách serveru iDNES najdeme spíše věty, v nichž je podmět vyjádřen, nejspíše aby bylo vždy jasné, o koho se jedná. Často nalezneme věty hlavní, které jsou rozdělené na dvě, či více, ale je mezi ně vložena věta vedlejší. Podmět je vyjádřen, ale nachází se daleko od přísudku, tím pádem by bylo také lepší využít delšího tvaru,

například: „Sociální pracovníci, kteří s uživateli drog pracují a dodávají jim čisté jehly, se **musejí** potýkat s obtěžováním ze strany policistů, občas jsou i zatýkáni.“ (iDNES.cz, Petr Matulík, 8. 10. 2017)

X

b)

„Třeba na sídlišti Skřivánek zkrášlovali okolí členové uskupení Zažit Skřivánek jinak. Nákup nových kytek ale **musí** financovat ze svého.“ (iDNES.cz, Mirka Salavová, 23. 11. 2017)

- věta hlavní, přísudek se vztahuje ke *členům* (dál)

c)

„Cizinci z EU [...] Mezi tím **musí** zažádat o dočasné povolení k pobytu.“ (iDNES.cz, Oldřich Mánert, 14. 11. 2017)

- věta hlavní, přísudek se vztahuje k *cizincům* (dál)

d)

„Úroveň EQF budou školy vyplňovat nahoru na přední stranu nových formulářů, které **musí** povinně používat od letošního 1. října.“ (iDNES.cz, Michaela Bůnová, 11. 10. 2017)

- věta vedlejší, přísudek se vztahuje ke *školám*

VÝSLEDEK:

Až na to, že tvar s kmenotvornou příponou *-ej-* je zde mnohem četnější, výsledky ohledně slovosledu, vyjádřeného či nevyjádřeného podmětu nám zde vyšel podobně jako u DVTV. Příliš nezáleží na tom, zda je sloveso *muset* v hlavní nebo vedlejší větě nebo se váže k vyjádřenému nebo nevyjádřenému podmětu. Je jasné, že autor používá tu variantu, která je mu při psaní bližší.

Některým lidem se dnes už možná může zdát tvar *musejí* trochu nepřirozený, ať už v mluveném nebo psaném projevu. V psaném textu může vypadat použití tohoto tvaru v dnešní době trochu příznakově až dokonce knižně (podobné třeba se vztažnými zájmeny *který* a *jenž*).

5.8 Varianta *musejí* - prototyp mluvčího a případná podoba věty

Ze všech kritérií, která jsme si zde uvedli a rozebrali, skoro z žádného bohužel nevychází jasná a konečná hypotéza, kdo dnes přesně variantu *musejí* používá. Je to způsobeno malým výskytem *musejí* a skutečností, že tvar *musí* tolik převládá. Z dat, která jsme získali, můžeme však alespoň teoreticky odvodit profil člověka, který by mohl preferovat variantu *musejí*.

- pohlaví nepodstatné
- věk bohužel nedokážeme blíže určit (v roce 2019 věk nejpravděpodobněji kolem 40-70)
- práce v žurnalistice nebo vědě (lékařství)
- zkušenosti s mluveným veřejným projevem
- původ spíše z Čech než z Moravy¹⁹
- pravděpodobnější u lidí s vysokoškolským vzděláním
- snaha o co nejpřesnější vyjadřování, snaha vyhnout se tvarové homonymii

5.9 Srovnání variant *musí* a *musejí* v mluvené a psané publicistice

Z získaných výsledků vyvozujeme, že varianta *musejí* se používá v psané publicistice častěji. DVTV - ze 100 % (110 výskytů) je 94,6 % *musí* a 5,4 % *musejí* X iDNES - ze 100 % (78 výskytů) je 62,8 % *musí* a 37,2 % *musejí*.

V mluveném projevu DVTV může malý výskyt způsobovat jazyková ekonomie, spontánnost projevu. Naopak v psaném textu si autoři více uvědomují, že je lepší se přesně vyjadřovat (aby bylo jasné, že se jedná o plurál) a někdo může variantu *musejí* považovat za stylově vyšší. Musíme brát ale v potaz, že jsou zaměstnání jako novináři, a i z pozorování moderátorů DVTV je nepopíratelné, že u lidí s tímto zaměstnáním, kteří jsou připraveni na rozhovor, psaní článku apod., je tvar *musejí* více pravděpodobný. To tedy znamená, že kdybychom systematicky sledovali mluvené projevy novinářů v televizních či rozhlasových interview, asi bychom tam také našli větší podíl *musejí* než u hostů těchto interview.

¹⁹ viz 2.3.3 *Sážejí* bylo původně bližší obyvatelům Čech (kromě jihozápadu) než lidem na Moravě. I tři z hostů z našeho vzorku (užili *musejí*) pocházejí z Čech (u dvou původ neznáme).

Zdá se tedy, že neexistují žádná zřejmá pravidla, kritéria, která by viditelně naznačovala užívání variant.

Menší užívání *musejí* může spočívat i v tom, že podoba s *-ejí* je typická pro vzor *sází*, což je v rámci IV. přítomní třídy výrazně menší vzor než *prosí* a navíc i vzor *trpí* má ve 3. os. pl. variantu *-í*. Varianta *-í* je dnes u všech tří vzorů spisovná a mluvčí s ní nikdy neriskuje nespisovnost. Varianta *-ejí* proto může působit na některé uživatele jazyka nepřírozně. Problémem je také to, že někteří mluvčí, pisatelé o variantě *musejí* možná vůbec nevědí a ani se k ní nedopracují, neboť *muset* je sloveso způsobové, a tudíž netvoří rozkazovací způsob (například u *sázet*, *házet* si mluvčí může říci *sázej*, *házej* a dojít touto cestou k podobě *oni sázejí*, *házejí*).

6 ZÁVĚR

V této práci jsme zjišťovali konkurenci variant *oni musí* a *oni musejí*, tedy variantnost ve 3. os. pl. ind. prez. akt., především v mluvené, ale i v psané publicistice. Hlavním cílem bylo ověřit, která varianta (*musí* či *musejí*) v mluvených projevech, konkrétně v rozhovorech DVTV, převažuje a zda existují faktory rozhodující o výběru varianty.

V případě konkurence *oni musí* a *oni musejí* jde o konkurenci tvaru vývojově staršího (*musí*) a vývojově mladšího (*musejí*). Novější tvar *musejí* sice variantě *musí* konkuroval a dosud konkuruje, ale převahu si v našem vzorku i v korpusových zdrojích již delší dobu udržuje podoba *musí*. Naopak v infinitivu jednoznačně dominuje mladší podoba *muset*. Porovnání výsledků z pořadu DVTV s psanými texty na serveru iDNES.cz jasně ukázalo, že převaha *musí* nad *musejí* je zřetelná zejména v projevech mluvených, v psaných se projevuje také, avšak méně výrazně.

Sociolingvistické faktory byly buď nevýznamné (pohlaví, věk, původ/bydliště), nebo slabě významné (vzdělání, povolání, slovosled a podmět). Na jejich základě jsme teoreticky vytvořili profil člověka, který by menšinový tvar *musejí* mohl preferovat.

Rozdíl v mluvených a psaných textech bychom si mohli vysvětlovat následujícími skutečnostmi:

a) (Ne)připravenost textu

- V nepřipraveném mluveném projevu se silněji projevuje tendence k analogii, proto je zde vyšší zastoupení varianty *-í*, která je od roku 1993 u všech sloves IV. třídy slovesné vždy spisovná a jednoznačně systémová. Mluvčí tedy u této varianty neriskuje nespisovnost. V připraveném psaném projevu může autor (pokud si uvědomuje existenci obou tvarů) záměrně zvolit podobu *musejí*, aby se vyhnul homonymii *on musí* – *oni musí*, a to zejména v případě, kdy by tato homonymie skutečně mohla vést ke dvojznačnosti výpovědi.

b) Jazyková ekonomie

- Preference kratšího tvaru může být motivována i jazykovou ekonomikou, a to opět častěji v projevech mluvených.

c) Kontakt s psanými texty

- Píšící novináři, jakož i redaktoři a moderátoři se často setkávají s psanými texty (sami je píší, ale také se například musejí připravovat na rozhovor, a tudíž i mnoho textů čtou). Víme přitom, že v psaných textech se podoba *musejí* vyskytuje častěji.

Můžeme konstatovat, že *muset* a jeho tvary *oni musí/musejí* jsou v českém jazyce významově a zřejmě i stylově rovnocenné. Stylový rozdíl by tu však výhledově mohl vzniknout, protože méně frekventovaná varianta může dále ustupovat, třeba proto, že ji stále více uživatelů jazyka bude považovat za nepřirozeně znějící. U infinitivu *musit* je stylový rozdíl již evidentní, považujeme ho za knižní, ne-li až archaický (v DVTV ani na iDNES.cz se vůbec neobjevil a v běžné komunikaci ho nenalezneme).

V teoretické části jsme uvedli, ke kterým konjugačním typům různé mluvnické a lingvistické sloveso *muset* přiřazují. Chromý ve své práci uvedl, že tradiční předpoklad o paralelních paradigmatech u sloves *muset*, *musit* v dnešním jazyce už neplatí a lze již spíše mluvit o slovese *muset*, které se řadí ke vzoru *sází*, s dubletou ve 3. os. pl. (Chromý, 2013, s. 83) AGSČ zase hovoří o meziparadigmatickém kolísání mezi vzory *trpí* a *sází*, ale také počítá již pouze s infinitivem *muset*: „Mezi vzory *trpí* a *sází* kolísají slovesa *muset* [...]“ (Štícha a kol., 2013, s. 490) Naše výsledky průzkumu podporují názor Chromého, neboť i my jsme konstatovali, že podoba *oni musejí* je méně častá (především v mluveném projevu) oproti druhému kratšímu tvaru. To odpovídá i korpusovým údajům (rovněž dominance infinitivní podoby *muset*).

Není vyloučeno, že varianta *musejí* bude dále ustupovat, protože jediný naprosto prokazatelný faktor podporující její užívání – skutečnost, že není homonymní se singulárovou variantou *on musí* – nebude stačit k tomu, aby se v úzu udržela. Problémem je i to, že existenci delšího tvaru *musejí* si ne všichni uživatelé jazyka uvědomují. Sloveso *muset* netvoří imperativ, a tudíž nelze z rozkazovacího způsobu vyvodit delší tvar (*sázej* – *sázejí*). A zároveň platí, že i ti, kdo variantu *musejí* používají, ji nepoužívají za všech okolností. Konkurence tvarů *oni musejí* a *oni musí* se tedy může i nadále vyvíjet.

7 SEZNAM POUŽITÝCH INFORMAČNÍCH ZDROJŮ

A. SEZNAM LITERATURY

BAČKOVSKÝ, František. *Oprávnice poklésků mluvnických neboli Brus českého jazyka českého*. 4., zcela přepracované vydání. Praha: Dr. František Bačkovský, 1894.

BARTOŠ, František. *Nová rukověť správné češtiny*. Telč: nákladem Emila Šolce, knihkupce, 1901.

Brus jazyka českého, který sestavila kommisie širším sborem Matice české zřízená. 2., rozmnožené vydání. Praha: J. Otto, 1881.

CURÍN, František. *Vývoj českého jazyka a dialektologie: učebnice pro pedagogické instituty*. Praha: SPN, 1964.

CURÍN, František. *Vývoj spisovné češtiny*. Praha: SPN, 1985.

ČECHOVÁ, Marie. *Čeština - řeč a jazyk*. Praha: Institut sociálních vztahů, 1996. Jazykověda (Institut sociálních vztahů). ISBN 80-85866-12-9.

ČECHOVÁ, Marie. *Čeština - řeč a jazyk*. 3., rozš. a upr. vyd. Praha: SPN, 2011. ISBN 978-80-7235-413-9.

DOKULIL, Miloš. Vývojové tendence časování v současné spisovné češtině. In: DANEŠ, František et al. *O češtině pro Čechy: jazyková příručka*. Praha: Orbis, 1960.

F.M. *Naše řeč*. 1934, s. 60

GEBAUER, Jan. *Historická mluvnice jazyka českého. Díl III. Tvarosloví. II. časování*. Praha: F. Tempský, 1898.

HAVRÁNEK, Bohuslav a Alois JEDLIČKA. *Stručná mluvnice česká: [učebnice pro základní školy: upravené vydání podle nových Pravidel českého pravopisu z r. 1993]*. Vyd. 26., ve Fortuně 2. Praha: Fortuna, 1998. ISBN 80-7168-555-0.

HEDIN, T.: Jazykové útvary češtiny – normy, role a identita mluvčích. *Užívání a prožívání jazyka: k 90. narozeninám Františka Daneše*. Praha: Karolinum, 2010.

- CHROMÝ, Jan. Zdvojená slovesa v současné češtině. *Naše řeč*. 2013, 96(2), s. 78-84.
- LAMPRECHT, Arnošt, ŠLOSAR, Dušan a Jaroslav BAUER. *Historická mluvnice češtiny*. Praha: SPN, 1986
- LAMPRECHT, Arnošt, ŠLOSAR, Dušan a Jaroslav BAUER. *Historický vývoj češtiny: hláskosloví, tvarosloví, skladba*. Praha: SPN, 1977.
- Mluvnice češtiny 2*. Praha: Academia, 1986
- PRAVDOVÁ, Markéta a Ivana SVOBODOVÁ et al. *Akademická příručka českého jazyka*. Praha: Academia, 2014. ISBN 978-80-200-2327-8.
- Pravidla hledící k českému pravopisu a tvarosloví s abecedním seznamem slov a tvarů*. Praha: Císařský královský školní knihosklad, 1902.
- SOJKA, Pavel. Konkurence variant musit a muset v člancích časopisu *Naše řeč*. In: ŠMEJKALOVÁ, Martina et al., eds. *Žena, růže, píseň, řeč*. Sborník na počest životního jubilea Radoslavy Kvapilové Brabcové. Praha: PedF UK, 2015, s. 167–174.
- ŠTÍCHA, František et al. *Akademická gramatika spisovné češtiny*. Praha: Academia, 2013. ISBN 978-80-200-2205-9.
- TRÁVNÍČEK, František. *Mluvnice spisovné češtiny. Část 1 Hláskosloví – tvoření slov – Tvarosloví*. Praha: Melantrich, 1948.
- ZUBATÝ, Jan. Musiti. *Naše řeč*. 1922, 6(1), s. 1–9.

B. SEZNAM SLOVNÍKŮ

- KROUPOVÁ, Libuše, FILIPEC, Josef, ed. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost: s Dodatkem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky*. Vyd. 4. Praha: Academia, 2005. ISBN 80-200-1347-4.
- Slovník současné češtiny*. Brno: Lingea, 2011. ISBN 9788087471272.

C. SEZNAM INTERNETOVÝCH ZDROJŮ

Český národní korpus. [online]. [cit. 25. 11. 2019]. Dostupné z: <https://www.korpus.cz/apps>

Drtinová, Veselovský TV. [online]. Dostupné z: <https://video.aktualne.cz/dvtv/>

iDNES.cz. ©1099-2019. [online]. Dostupné z: <https://www.idnes.cz>

Internetová jazyková příručka. ©2008-2019. [online]. [cit. 8. 4. 2019]. Dostupné z: <http://prirucka.ujc.cas.cz/?slovo=muset#bref2>

Korpusový průzkum variant. ©2015. [online]. [cit. 25. 11. 2017]. Dostupné z <https://syd.korpus.cz/>

ŽAŽA, Stanislav: Voluntativní modalita. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová et al., *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*, 2017. [online]. [cit. 9. 4. 2019]. Dostupné z: https://www.czechency.org/slovník/VOLUNTATIVNÍ_MODALITA

8 SEZNAM PŘÍLOH

PŘÍLOHA 1 – Seznam hostů a jejich užití varianty (*oni*) *musí/musejí* v DVTV

PŘÍLOHA 2 – Seznam mluvčích a jejich osobní údaje

PŘÍLOHA 3 – Výskyt variant (*oni*) *musí/musejí* na serveru iDNES.cz